

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

Х. І. Калашнікова

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх форм навчання зі спеціальності 073 – Менеджмент, освітньо-професійна програма «Менеджмент міжнародних компаній»)

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2023

Калашнікова Х. І. Європейська інтеграція та міжнародні відносини : конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх форм навчання зі спеціальності 073 – Менеджмент, освітньо-професійна програма «Менеджмент міжнародних компаній» / Х. І. Калашнікова ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023 – 112 с.

Автор

канд. екон. наук, доц. Х. І. Калашнікова

Рецензент

В. С. Шевченко, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова)

Рекомендовано кафедрою менеджменту і публічного адміністрування, протокол № 1 від 1 вересня 2022 р.

© Х. І. Калашнікова, 2023

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тема 1 Процес європейської інтеграції та його витоки.....	7
Тема 2 Міжнародний поділ праці та його особливості на сучасному етапі європейської інтеграції.....	18
Тема 3 Органи та інститути Європейського Союзу.....	29
Тема 4 Політика Європейського Союзу в різних секторах економіки.....	40
Тема 5 Проблеми інтеграції України у світові товарні ринки.....	56
Тема 6 Ефективна державна міграційна політика – передумова повноцінної інтеграції.....	69
Тема 7 Шлях інтеграції України у Європейський Союз: основні вимоги до членства, етапи приєднання та інституційний механізм....	95
Список рекомендованих джерел.....	111

ВСТУП

Однією з основних особливостей економічного розвитку європейських країн в останні десятиріччя є посилення інтеграційних процесів. Об'єднання зусиль декількох тісно пов'язаних між собою країн відкриває перед ними великі можливості в багатьох напрямках розвитку. Разом з тим, сама сутність інтеграційного об'єднання передбачає певні обмеження суверенітету кожної країни-учасниці за рахунок висування загальних вимог. До країн-кандидатів на вступ до ЄС також висувається низка вимог, які необхідно задовольнити. Розуміння основних принципів функціонування Європейського Співтовариства, засад його організації полегшує адаптацію країни-кандидата до вимог ЄС і покращує шанси на вступ.

Мета викладання дисципліни «Європейська інтеграція та міжнародні відносини» – формування системи теоретичних знань та навичок з питань європейської інтеграції, аналізу впливу різних форм співробітництва та членства країн ЄС на розвиток національної економіки.

Для досягнення мети викладання навчальної дисципліни необхідне вирішення таких основних завдань:

- ознайомитися з особливостями участі в інтеграційних процесах європейських країн і розширення кордонів європейської інтеграції;
- розглянути історичні умови та причини створення інститутів ЄС, еволюції їх форм, цілей, функцій, повноважень, норм і правил діяльності;
- вивчити етапи та процедуру ухвалення рішень ЄС;
- дослідити особливості спільної політики ЄС в різних секторах економіки: промислової, підприємницької, транспортної, енергетичної, сільськогосподарської політики ЄС та політика щодо рибальства;
- провести діагностику особливостей науково-технічної інтеграції країн ЄС, інституційних основ та особливостей функціонування Європейського дослідницького простору;

- сформувати спільну політику ЄС стосовно захисту прав споживачів товарів і послуг;
- дослідити основні широкі галузі економічної та соціальної діяльності ЄС в рамках горизонтальної політики – регіональний розвиток, соціальний прогрес, оподаткування, конкуренцію та захист довкілля;
- розглянути організаційно-комерційні принципи, правила, норми, форми і методи здійснення міжнародного обміну, механізм та інструменти торговельної політики ЄС;
- визначити різноманітні аспекти міжнародної політики Європейського Союзу, зокрема політики надання економічної допомоги країнам, що розвиваються, зовнішніх відносинах цього інтеграційного об'єднання з рештою країн світу;
- розглянути основні напрями та внутрішнє забезпечення процесу співробітництва України і Європейського Союзу;
- визначити пріоритети євроінтеграційної політики України та особливості її реалізації.

Предметом дисципліни є вивчення особливостей участі в інтеграційних процесах європейських країн, можливостей розширення кордонів європейської інтеграції та наслідків участі країни в інтеграційних процесах.

Самостійна та індивідуальна робота студентів з дисципліни «Європейська інтеграція та міжнародні відносини» складається з:

- ознайомлення з основними поняттями теми;
- вивчення рекомендованих літературних джерел;
- огляду періодичної літератури з конкретних питань тем;
- складання структурно-логічної схеми тем, що вивчаються;
- підготовки опорного конспекту;
- схематичного зображення окремого матеріалу;
- складання порівняльних таблиць;

- відповідей на запропоновані тестові завдання і складання нових тестів;
- розгляд запропонованих ситуаційних завдань за темами курсу та складання нових.

Після вивчення курсу «Європейська інтеграція та міжнародні відносини» студенти зможуть:

- визначити структуру та суттєві елементи Європейського Союзу;
- охарактеризувати діяльність органів та інститутів ЄС;
- обґрунтувати необхідність здійснення регіональної політики;
- проаналізувати процес переходу до європейського внутрішнього ринку;
- визначити джерела фінансування бюджету ЄС;
- проаналізувати сутність, напрями та інститути спільної політики ЄС у галузі науково-технологічного розвитку;
- назвати особливості впровадження спільних політик ЄС;
- виявити шляхи наближення України до ЄС;
- розробити стратегію інтеграції України до Європейського Союзу через транскордонне співробітництво.

ТЕМА 1 ПРОЦЕС ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЙОГО ВИТОКИ

Суть, форми і стадії економічної інтеграції. Історія створення Європейського Союзу. Основні етапи створення і розвитку Європейського Союзу. Європейський внутрішній ринок. Європейський валютний союз.

Процес економічної інтеграції відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигравш, хоча можуть також переслідувати політичні та інші цілі.

Першою хронологічною сходинкою є зона вільної торгівлі, яка виникає тоді, коли група країн скасовує обмеження на взаємну торгівлю, але разом з цим кожна країна-учасниця зберігає свою власну систему тарифів і квот на торгівлю з третіми країнами.

Наступною сходинкою міжнародної економічної інтеграції є митний союз, утворюється тоді, коли країни-учасниці усувають будь-які обмеження на взаємну торгівлю, а також вводять спільну систему тарифів і квот по відношенню до третіх країн. Таким чином, митний союз передбачає заміну декількох митних територій однією при повній ліквідації митних податків в межах митного союзу і створенні єдиного зовнішнього митного тарифу.

Митний союз перетворюється у спільний ринок з усуненням будь-яких обмежень на переміщення товарів, послуг, а також виробничих факторів – капіталу і робочої сили.

Побудова спільного ринку повинна завершитися створенням єдиного економічного, правового та інформаційного простору і дати імпульс для переходу до нової сходинки економічної інтеграції – економічного союзу, ознаками якого є: ліквідація будь-яких торговельних обмежень і проведення єдиної зовнішньоторговельної політики; вільне переміщення товарів, послуг, капіталу та громадян; жорстка координація економічної, фінансової та

соціальної політики.

Економічний і валютний союз – найвища сходинка економічної інтеграції, передбачає проведення єдиної валютної політики, введення єдиної валюти, створення нового інституту – Єдиного Центрального банку, який разом з Центральними банками країн-учасниць створить єдину систему Центральних банків країн, що входять до економічного і валютного союзу.

У світі існує багато інтеграційних об'єднань, але на сьогоднішній день лише одна інтеграційна група країн реально пройшла чотири із зазначених етапів і досить тісно наблизилася до остаточного створення економічного і валютного союзу – це Європейський Союз.

Європейцям потрібно було пережити дві світові війни, перш ніж задуматися над необхідністю об'єднання своїх країн на зовсім нових засадах. Першим про необхідність створення «свого роду Сполучених Штатів Європи» заявив у 1946 році Прем'єр-міністр Великобританії Вінстон Черчіль у своїй історичній промові в Цюріху (Швейцарія).

Чинники європейської інтеграції, які мали місце після II Світової, війни наступні:

- курс на мирний розвиток країн Європи, післявоєнну відбудову економіки країн;
- прагнення контролювати Німеччину шляхом залучення її до Європейського Співтовариства;
- спрямування на підвищення свободи і мобільності, особливо свободи руху людей, товарів, капіталу з метою кращого розвитку продуктивних сил та розширення ринків;
- сподівання досягти економічного добробуту як гарантії демократії;
- прагнення до переосмислення ролі Європи, побудованої на демократичних засадах;
- прагнення європейців до самоутвердження у стосунках із новими супердержавами і сподівання на посилення європейського потенціалу в рамках співтовариства.

До основних факторів, що зумовлюють розвиток чи стагнацію інтеграційних процесів, належать: позиція країн-членів, економічні та соціальні рамкові умови, зовнішнє політичне та економічне оточення тощо. Влітку 1947 року почав діяти американський план Маршалла, метою якого було сприяння прискореному відродженню економіки Європи. Допомогу було запропоновано всім державам континенту, проте прийнята вона була лише тими країнами, які в подальшому стали називатися Західною Європою. Для розподілу допомоги згідно з планом Маршалла у 1948 році було засновано Організацію Європейського Економічного Співробітництва (яку згодом було перейменовано в Організацію Економічного Співробітництва та розвитку), а в 1949 році було створено Раду Європи (це об'єднання 40 країн, що займається переважно питаннями освіти і культурного співробітництва). У 1948 році почав діяти митний союз країн Бенілюксу, який об'єднав Бельгію, Нідерланди та Люксембург.

Перші конкретні кроки на шляху до нового союзу було зроблено завдяки французам Жаку Моне та Роберту Шуману, яким належить ідея і план створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС). Це відбулося 9 травня 1950 року і відтоді ця дата відзначається як День Європи. В основу створення ЄОВС було закладено ідею про передачу управління виробництвом вугілля та сталі єдиному наднаціональному органу, а метою стало переведення ключових галузей військової індустрії під міжнародний контроль (аби запобігти підготовці до нової світової війни).

Основні етапи розвитку європейської інтеграції:

- 1) 18 квітня 1951 рік – підписання Договору про ЄОВС між шістьма країнами (Франція, Італія, ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург);
- 2) 23 липня 1952 рік – набуває чинності договір про ЄОВС;
- 3) 27 липня 1952 рік – підписання Договору про заснування Європейського оборонного співтовариства (ЄОС);
- 4) 5 травня 1955 рік – набуває чинності Паризький договір;

5) 23 березня 1957 року – в Римі відбулося підписання Договорів про заснування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського Співтовариства з атомної енергії (Євратом) (так звані «Римські Договори»);

6) 1 січня 1958 року – Римські Договори набрали чинності;

7) 1967 рік – злиття виконавчих органів трьох Співтовариств (ЄОУС, ЄЕС, Євратом), в результаті чого була створена базова структура Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), яка пройшла в своєму розвитку декілька етапів і трансформувалася в Європейський Союз. Головною метою Співтовариства було створення єдиного економічного простору);

8) початок 1993 року – створення Внутрішнього (Спільного) ринку – простору без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечено чотири свободи (свобода пересування товарів, послуг, робочої сили і капіталу);

9) 1992 рік, нідерландське місто Маастрихт – підписання Маастрихтського Договору про створення Європейського Союзу, який набрав чинності 1 листопада 1993 року;

10) ухвалення 13 грудня 2007 року на міжурядовій конференції в Лісабоні нового Договору – Лісабонського Договору про реформу Європейського Союзу, який після ратифікації всіма країнами-членами ЄС набув чинності в грудні 2009 року. Він ставить ЄС на нову договірну основу і має зробити його демократичнішим, прозорішим і ефективнішим.

Принцип «Functional spillover» є результатом припущення, що регіональна інтеграція якогось одного сектора зумовлює інтеграцію інших секторів. За принципом «functional spillover» запровадження, наприклад, єдиного внутрішнього ринку тягне за собою створення монетарного союзу, що є неодмінною умовою його успішного функціонування.

Принцип «Political spillover» передбачає, що інтеграція одного з секторів економіки веде до зміщення центру активності різних політичних, економічних і соціальних сил від національного в бік європейського рівня. Внаслідок

розширення та поглиблення рівня інтеграції, що є результатом «political spillover», дедалі більше рішень приймається на наднаціональному рівні в ЄС, причому визначальний внесок в їх ухвалення робить Європейська Комісія. Маастрихтський договір – документ, підписанням якого започатковано Європейський Союз. Договір передбачає проведення країнами-членами загальної економічної та валютної політики і введення єдиної валюти. Крім того, цілями Маастрихтського договору є введення європейського громадянства, розширення повноважень Європарламенту, перехід до загальної зовнішньої політики, загальної політики з безпеки, а також істотне розширення співробітництва в економічній і соціальній сферах.

Амстердамський договір був укладений і підписаний в результаті проведення конференцій в Туріні (1996 рік) і Амстердамі (1997 рік) і фактично є новою редакцією Договору про Європейський Союз. До Амстердамського договору внесені зміни, що передбачають: здійснення протягом п'яти років заходів щодо забезпечення вільного руху громадян країн-членів в межах ЄС; активізацію соціальної політики ЄС; підвищення ролі Європарламенту в розвитку законодавства ЄС.

Поняття «Європейський Союз» (ЄС) сьогодні майже завжди пов'язується з Маастрихтським договором 1992 року під назвою «Договір про Європейський Союз», який і заснував ЄС у правовому сенсі.

Суттєві елементи та положення Договору про ЄС:

1. Спільні положення.
2. Положення про зміни в ДЄСпв, Договорі про ЄСВС та Договорі про Євратом – перша колона.
3. Положення про спільну зовнішню політику та політику безпеки – друга колона.
4. Положення про співробітництво у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах – третя колона.
5. Положення про посилення співпраці (гнучкість).

6. Прикінцеві положення.

7. Договір про ЄС включає також численні протоколи, які є додатком до Договору і мають таку саму юридичну силу.

8. У заключному Амстердамського договору міститься загалом 51 заява з тих, які були прийняті урядовою конференцією, та 8 заяв, які ця конференція взяла до відома.

Договір реформування або Лісабонська угода – нова базова угода щодо принципів функціонування Європейського Союзу. Офіційно іменується Лісабонська угода про внесення змін в Угоду про Європейський Союз й Угоду про заснування Європейської Спільноти (англ. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community).

Новий договір покликаний замінити європейську конституцію, прийняття якої практично провалилося. Угода містить положення про інституційну реформу в Євросоюзі. Передбачається створення посади Президента ЄС, який обиратиметься на 2,5 років і презентуватиме ЄС на міжнародних заходах. Договір містить положення про скорочення кількості єврокомісарів і депутатів Європарламенту. Європейські керівні інституції набрали більшої повноти влади у вирішенні загальних питань. До них відносять безпеку, боротьбу зі зміною клімату та міграційні проблеми. Всі дипломатичні функції опинилися в руках верховного представника Євросоюзу з зовнішньої політики. Формально новий договір не є конституцією – у ньому немає згадки про гімн чи прапор. Але документ зберіг всі ключові постанови про реформи, що були в первинному документі – євроконституції. Основні реформи:

- введені посади президента і вищого представника із закордонної політики і спільної безпеки з адміністративними повноваженнями, з метою єдиного представництва і єдності поглядів ЄС на зовнішній арені;

- голосування за кваліфікованою більшістю (необхідно мати 55 % країн-членів, які представляють не менше 65 % населення ЄС для прийняття рішення) почнеться з 2014 року, з врахуванням «компромісу Іоаніна», який дозволяє до

2017 року будь-якій групі країн-членів ЄС (не менше чотирьох) вимагати нового обговорення текстів офіційних документів;

- посилена роль національних парламентів. Законодавчі пропозиції Європейського Союзу («зелені книги», «білі книги», комунікації і законодавчі програми) відтепер скеровуються в національні парламенти для їх детального вивчення і тільки після цього виносяться на прийняття в ЄС;

- кількість депутатів Європейського Парламенту мала зменшитися з 785 до 750, починаючи з 2009 року, тобто після виборів до Європарламенту. Кількість депутатів визначається за коефіцієнтом від кількості населення країн-членів;

- Європейська група набула статусу офіційного органу ЄС, наділеного функцією координації економічних політик країн-членів зони євро;

- в Європейському Суді створено три додаткові посади генеральних адвокатів, з яких одну займає представник Польщі, що було зроблено на вимогу останньої;

- Хартія основних прав, яка набрала чинності в усіх країнах-членах Європейського Союзу, окрім Великої Британії і Польщі, визначає обов'язковість дотримання прав людини;

- стосовно контролю за імміграцією в проекті договору вказано, що ЄС розвиває політику, спрямовану на «забезпечення контролю осіб і ефективне спостереження перетину зовнішніх кордонів».

Істотне значення для функціонування ЄС набуває ст. 32 Договору про ЄС щодо того, що «Європейський союз стає правосуб'єктивним». ЄС, за ст. 188L Римського договору, дістає змогу укладати міжнародні договори у всіх сферах його компетенції в чотирьох випадках: якщо це передбачено основоположними договорами ЄС; якщо того вимагає досягнення цілей, зазначених у договорах; якщо того вимагає юридично обов'язковий документ ЄС; якщо цей договір може «вплинути на загальні правила ЄС або змінити їх. До того ж держави-члени ЄС мають право укладати будь-який міжнародний договір за умови, що він не

суперечить угодам, підписаним ЄС або не належить до зони компетенції Союзу.

Структуру Європейського Союзу зображали у вигляді античного храму, в основі якого знаходяться три «колони». Першою колоною, після підписання Амстердамського договору (2 жовтня 1997 року), згідно з положенням колишнього Договору про ЄЕС та теперішнього Договору ЄСпв (а також договорів про ЄОВС та Євратом), є Європейське Співтовариство. Перша колона є серцевиною і каркасом процесу інтеграції і охоплює такі сфери: громадянство ЄС, митний союз, внутрішній ринок, спільна сільськогосподарська політика, економічна і монетарна політика, торгівельна політика, освітня, молодіжна та культурна політика, політика у сфері охорони здоров'я, транс'європейські мережі, промисловість, дослідження і технологічний розвиток, навколишнє середовище та ін.

Друга колона – Спільна політика з питань безпеки та зовнішніх відносин (СПБЗ) – ґрунтується на Європейському політичному співробітництві (ЄПС), яке існує з початку 70-х рр. Основні цілі СПБЗ:

- обстоювання спільних цінностей, основоположних інтересів, незалежності ЄС та його недоторканості;
- зміцнення безпеки ЄС;
- збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки;
- сприяння міжнародному співробітництву;
- розвиток та зміцнення демократії та правової держави;
- забезпечення прав людини та громадянських свобод;
- оборонна політика та політика у сфері безпеки.

Третьою колоною є співробітництво у сфері охорони порядку та правосуддя у кримінальних справах (СОППК). До основних завдань СОППК належать:

- високий рівень безпеки;
- спільні дії країн-членів ЄС у сфері охорони порядку та правосуддя у

кримінальних справах;

- подолання та запобігання проявам расизму і ворожнечі до іноземців;
- профілактика і боротьба із злочинністю (тероризмом, торгівлею людьми, наркотиками, зброєю та ін.);
- співпраця між поліцейськими, митними та іншими уповноваженими органами країн-членів ЄС;
- співробітництво між органами юстиції;
- гармонізація кримінального законодавства країн-членів ЄС.

Символічним «дахом» античного храму виступав Європейський Союз – зведення законів і регулюючих актів для впровадження в життя головних напрямів співробітництва.

Лісабонським договором проведено переформатування структури ЄС. Так, скасовано започатковану Маастрихтським договором тристовпову структуру. ЄС перетворився на єдину інтеграційну систему та отримав широку міжнародну правосуб'єктність (ст. 32 Договору про ЄС (далі – ДЄС) в редакції Лісабонського договору). Разом із тим відмова від трьох опор не відхиляє застосування різноманітних методів управління у різних сферах предметної компетенції. Лісабонський договір вирізняє близько 30 таких сфер, що розпадаються на кілька «підсфер». З огляду на це по суті ЄС складається з 20–30 «стовпиків». Разом із тим деякі складові збереглися, зокрема йдеться про відсутність юрисдикції судових органів ЄС в сфері спільної зовнішньої політики і політики безпеки, внаслідок чого Суд ЄС позбавляється можливості контролювати дії держав-членів, що випливають із зобов'язань із підтримки порядку, безпеки та законності. Разом із тим у сфері спільної закордонної та безпекової політики збереглася модель міждержавного співробітництва, характерного для відносин суверенних держав у площині міжнародного права. Відповідно досить проблематичною є ефективна реалізація у цій сфері принципів верховенства права ЄС та його прямої дії (ст. 24 ДЄС в редакції

Лісабонського договору).

У грудні 1969 року у Гаазі було прийнято рішення про розширення Співтовариства та поглиблення інтеграції. З 1 травня 2004 року відбулося найбільше розширення ЄС за всю історію його існування – до ЄС приєдналися 12 країн. Отже, сьогодні Європейський Союз нараховує 27 країн із загальною чисельністю населення понад 400 млн чол.

Найважливіші цілі діяльності Європейського Союзу та Європейського Співтовариства, згідно з Договорами про заснування Європейських Співтовариств (ЄЕС, Євратом та ЄСВС) і Європейського Союзу є: збереження та зміцнення миру; економічне об'єднання в інтересах усіх громадян ЄС шляхом створення спільного ринку; політична єдність; соціальна єдність в межах Союзу.

Цільові настанови Договору про ЄС мають в основному політичний і декларативний характер. До першочергових цілей Співтовариства належать:

- 1) гармонійний, збалансований і стабільний розвиток економіки в рамках Співтовариства;
- 2) високий рівень зайнятості;
- 3) висока ступінь соціальної захищеності;
- 4) рівність чоловіка та жінки;
- 5) стійке економічне зростання;
- 6) високий рівень конкурентоспроможності та конвергенція економічного потенціалу;
- 7) охорона навколишнього середовища та екологічна безпека;
- 8) покращення якості життя;
- 9) економічна та соціальна згуртованість громадян;
- 10) невисокий рівень інфляції;
- 11) підтримка економічної політики, яка ґрунтується на принципі відкритої ринкової економіки та вільної конкуренції.

Для реалізації поставлених цілей Європейське Співтовариство має виконати наступні завдання: створення спільного ринку; створення

економічного і валютного союзу; здійснення політики та сукупності заходів, які отримали назву «види діяльності Співтовариства».

До основних видів діяльності Співтовариства згідно з Договором про заснування Європейського Співтовариства належать: скасування мита та квот між країнами-членами; спільна торгівельна політика; створення та розвиток внутрішнього ринку; спільна сільськогосподарська політика; спільна транспортна політика; соціальна політика; екологічна політика та ін.

У Договорі про заснування Європейського Співтовариства відсутні загальні положення щодо виняткових повноважень Співтовариства та його конкуруючих повноважень, які розподіляються між ним та країнами-членами ЄС.

ТЕМА 2 МІЖНАРОДНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Модифікація глобальної моделі міжнародного поділу праці. Проблеми участі України у міжнародному поділі праці.

Найвища форма суспільного поділу праці – міжнародний поділ праці.

Міжнародний поділ праці (МПП) – це найвищий ступінь розвитку суспільно-територіального поділу праці між країнами, основою якого є економічно вигідна спеціалізація окремих країн і обмін випущеною продукцією визначеної кількості та якості. Він полягає в спеціалізації окремих країн на виробництві певних товарів та послуг і товарному обміні цими продуктами на світових ринках. Міжнародний поділ праці виникає між країнами, що захищені своїм державним суверенітетом.

Міжнародний поділ праці, порівняно з територіальним поділом праці, має деякі принципові відмінності. Формування спеціалізації господарства країни в такому разі, безумовно, підкоряється дії закону порівняльних переваг, за цим законом, який є одним з фундаментальних законів економічної теорії, кожна країна має порівняльну перевагу у виробництві якого-небудь товару чи послуги і може дістати вигоду, торгуючи ними або обмінюючи їх на інші товари чи послуги. На основі внутрішньогалузевого поділу праці розвиваються тісні зв'язки між підприємствами різних країн. Про зростаючу динаміку цих процесів свідчать такі дані: у США на 1970 рік зросла від 16,6 % до 37,4 %, в Японії з 25 % до 53,7 %, у Нідерландах – з 29 % до 52,3 %, у Швеції – з 30 % до 53,7 %.

На сучасному етапі значно посилилась тенденція до поглиблення міжнародного поділу праці. Як попередні передумови реалізації порівняльної переваги треба враховувати, що країна, яка виходить зі своєю продукцією на світовий ринок, повинна мати переваги бодай над частиною інших виробників цієї продукції (наприклад, мати дешеву сировину, володіти секретами технології

виробництва тощо); водночас на світовому ринку повинен бути попит на цю продукцію; нарешті затрати на транспортування мають бути обопільне вигідними для виробника і споживача.

Під час подальшого визначення спеціалізації важливим є те, як складається загальна ситуація на світовому ринку. Закон порівняльних переваг стверджує, що кожній країні, навіть тій, яка має абсолютні переваги з виробництва будь-яких товарів, вигідніше зосередити свої зусилля на виробництві тих товарів і послуг, у виробництві яких вона досягла порівняно більшої ефективності, і експортувати їх в обмін на товари, яких вона не виробляє. Наприклад, підприємцям країни, що спеціалізується в світовому господарстві на виробництві наукоємної продукції (роботи, ЕОМ, системи електронного зв'язку тощо) недоцільно відволікати економічні ресурси на виготовлення простої та дешевої продукції. Трапляється й так, що країні, яка не може налагодити ефективної системи господарювання, часто-густо нічого запропонувати на світовий ринок, окрім сировини, наприклад, нафти, газу чи лісу. Але, зрештою, міжнародний поділ праці та участь у зовнішньоторгових відносинах вигідні всім.

Для реалізації можливостей, що виникають у процесі розвитку міжнародного поділу праці та забезпечення руху товарів, послуг, капіталу, робочої сили, на світових ринках потрібна взаємодія правових, адміністративних, валютних систем, ефективна організація виробництва і зовнішньої торгівлі. Отже, є необхідність у постійній підтримці міжнародних двосторонніх та багатосторонніх економічних відносин, укладанні зовнішньополітичних та зовнішньоторговельних угод як між окремими фірмами, так і між урядами країн.

Ефективність міжнародних економічних відносин тієї чи іншої суверенної країни багато в чому визначається вправністю її зовнішньоекономічного менеджменту та вибором стратегії й тактики зовнішньоекономічного маркетингу.

Міжнародний поділ праці здійснюється з метою підвищення ефективності

виробництва, економії затрат праці і виявляється у міжнародній спеціалізації та кооперуванні виробництва. Він веде до тісного співробітництва країн. Це зумовлено:

По-перше, розгортанням НТР. Зараз жодна країна не може на повну силу скористатись всіма досягненнями сучасної науки і техніки, тому вони повинні об'єднати свої зусилля у цій сфері;

По-друге, за сучасних умов країни можуть ефективно розвивати виробництво, випускати якісні товари на рівні світових стандартів лише використавши спеціалізацію та кооперування виробництва на міжнародному рівні. Сьогодні номенклатура продукції, особливо промислових галузей настільки велика, що жодна країна не може забезпечити економічно вигідне виробництво всієї номенклатури;

По-третьє, необхідність об'єднати зусилля для боротьби з загрозою ядерної війни, небезпечних хвороб (раку, СНІДу), вирішення продовольчої потреби.

Розрізняють 2 види спеціалізації: міжгалузеву та внутрішньогалузеву.

Міжгалузєва полягає у виготовленні різними країнами окремих видів промислової продукції. Так, наприклад, Швейцарія спеціалізується на виготовленні годинників, Японія і Південна Корея – автомобілів, аудіо- та відеотехніки, Німеччина – автомобілів.

З виникненням транснаціональних компаній і ускладненням технологічних процесів випуску продукції виникає *внутрішньогалузєвий поділ праці* як новий етап міжгалузевого. Він полягає у випуску різними країнами окремих видів продукції певної галузі або вузлів, комплектуючих деталей до неї. Наприклад, велика частина операцій по складанню електронної апаратури виконується на заводах Гонконгу, Сінгапуру, Китаю; США спеціалізується на випуску в основному, потужних тракторів; наукові розробки в галузі обчислювальної техніки здійснюються в США та Японії.

Найважливішою ознакою сучасності є зростання взаємозалежності

економік різних країн, розвиток інтеграційних процесів на макро- і мікрорівнях, інтенсивний перехід цивілізованих країн від замкнутих національних господарств до економіки відкритого типу.

Міжнародна економічна інтеграція – це утворення спільних господарських об'єднань країн, які діють згідно зі спеціальними угодами і мають специфічну організаційну структуру. Процес міжнародної економічної інтеграції зумовлений розвитком і поглибленням міжнародного поділу праці. Світ перейшов від простого обміну товарами до стійкої масштабної міжнародної торгівлі товарами і послугами, до інтернаціонального переміщення капіталів і створення нових виробництв, до тісної виробничої і науково-технічної кооперації, до сумісного ведення виробництва і управління.

В результаті відбувається формування світової економічної системи. Розвивається інтернаціоналізація господарського життя, коли переплітаються різні фази науково-технічної, виробничої, інвестиційної, фінансово-комерційної діяльності. Економічна взаємозалежність країн стає реальністю.

Існують такі основні види інтеграційних об'єднань:

- зона вільної торгівлі: країни-учасниці відмінюють митні бар'єри в торгівлі між собою;
- митний союз: характеризується вільним переміщенням товарів і послуг. Існує єдиний митний тариф стосовно третіх країн;
- спільний ринок: ліквідовуються бар'єри між країнами не тільки у взаємній торгівлі, але і для переміщення робочої сили і капіталу;
- економічний союз: передбачає, що до всіх перерахованих інтеграційних мір додаються: проведення єдиної економічної політики, створення системи регулювання соціально-політичних процесів, єдина валюта;
- економічний і валютно-економічний союз: доповнюється введенням єдиної валюти, створенням єдиного емісійного центру – банку.

Найвищого ступеня зрілості економічна інтеграція досягла в групі промислово розвинутих країн, передусім в Зах. Європі. Саме тут успішно

функціонує Європейський Союз – єдине поки що об'єднання країн, розвиток інтеграційних процесів у якому, послідовно пройшов 4 попередні фази (зону вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок і економічний союз), дозволяє сьогодні говорити про створення валютного союзу – міжнародної економічної інтеграції найвищого ступеня.

У березні 1957 року в Римі була укладена угода про заснування Європейського співтовариства (ЄС) – «спільного ринку» з перспективною програмою економічної і політичної інтеграції. Одночасно у Римі було укладено угоду про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії. В цей же час Великобританія, яка не приєдналася до ЄС, організувала Європейську Асоціацію Вільної Торгівлі (ЄАВТ). Ідея створення ЄАВТ полягала у розвитку торгівлі між країнами, проте без об'єднання влади та створення офіційних інститутів, уповноважених вести законодавчу діяльність як це зроблено у ЄС.

ЄАВТ і ЄС у 1984 році домовилися створити єдиний економічний простір і поширити своє співробітництво на такі галузі, як економіка, валютна і промислова політика, охорона навколишнього середовища, транспорт та ін. Європейський економічний простір розповсюджує на країни-члени ЄАВТ принцип 4 свобод ЄС – вільний рух товарів, послуг, капіталу і населення.

Розвиток інтеграційних процесів призвів до створення не тільки економічного, а й політичного союзу, з 1986 року запроваджувалися консультації щодо питання зовнішньої політики країн-членів. А 7 лютого 1992 року прийнято Маастріхтську угоду, де було вирішено що майбутній Європейський Союз вестиме спільну закордонну та оборонну політику.

Важливим елементом інтеграції стало створення Європейської Валютної системи (1979 рік), перед якою були поставлені 4 головні завдання:

1. Досягнення валютної стабільності в межах ЄС.
2. Спрощення конвергенції процесів економічного розвитку.
3. Забезпечення стратегії зростання в умовах стабільності.
4. Стабілізація міжнародних валютних та економічних взаємовідносин.

З 1 січня 1999 року для 11-ти країн-членів Економічного та Валютного Союзу – Австрії, Бельгії, Ірландії, Іспанії, Італії, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Португалії, Фінляндії та Франції, введена в обіг спільна грошова одиниця ЄВРО. Вона використовувалась лише для безготівкових взаємних розрахунків до 31 грудня 2001 року. У готівковий обіг нова валюта Євро випущена з 1 січня 2002 року. Поступово ЄС набуває рис єдиної державності, контури якої проступають в економіці, політиці і в соціальній сфері.

Європейський Союз виник у 1957 році в результаті підписання Римського договору як об'єднання шести країн – Бельгія, Італія, Франція, Німеччина, Люксембургу, Нідерланди.

Відповідно до дати вступу до Союзу це такі країни:

1. 25.03.1957 – Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург;
2. 03.01.1973 – Данія, Ірландія, Великобританія;
3. 01.01.1981 – Греція;
4. 01.01.1986 – Іспанія, Португалія;
5. 01.01.1995 – Австрія, Фінляндія, Швеція;
6. З 2004 року Чехія, Словаччина, Угорщина, Естонія, Латвія, Литва, Мальта, Словенія, Кіпр, Польща;
7. З 2007 року – Болгарія, Румунія.

Основними досягненнями цього співтовариства за роки його існування стали:

- створення митного союзу, який передбачає скасування митних зборів на товари, що перевозяться між країнами-учасницями, та єдиних правил торгівлі з іншими державами світу;
- запровадження безвізового режиму на переміщення жителів цих країн усередині співтовариства;
- взаємне визнання свідоцтв та дипломів про освіту;

– вільне переміщення робочої сили, капіталів та інвестицій.

Світова (всесвітня) торгівля – це торгівля, яка передбачає переміщення товарів та послуг за межі державних кордонів. Її ще можна практикувати як відносини країн з метою вивезення (експорту) та ввезення (імпорту) товарів та послуг.

У обсяг експорту входить:

1. Вивезення товарів, виготовлених в даній країні.
2. Вивезення вітчизняних товарів, особливо сировини напівфабрикатів, для перероблення за кордоном під митним контролем з наступним поверненням.
3. Реекспорт – вивезення товарів, раніше завезених з-за кордону, включаючи товари, які продані на міжнародних аукціонах, товарних біржах тощо.
4. Тимчасове вивезення за кордон вітчизняних товарів (на виставки, ярмарки тощо) з наступним їх поверненням, а також вивезення тимчасово завезених зарубіжних товарів (на аукціони, виставки тощо).
5. Постачання в рамках транснаціональних корпорацій (ТНК), а також вивезення продукції в порядку прямих виробничих зв'язків.

У обсяг імпорту входить:

1. Ввезення з-за кордону товарів для реалізації на ринку.
2. Реімпорт – зворотне ввезення з-за кордону вітчизняних товарів, раніше вивезених туди.
3. Імпорт товарів для перероблення у даній країні і вивезення за кордон.
4. Тимчасово завезені (на міжнародні виставки, аукціони, ярмарки) товари.
5. Імпордне постачання продукції в рамках ТНК.

Однією з найголовніших умов участі країни у світовому ринку є конкурентоспроможність її товарів. Вона визначається порівнянням характеристик товару із характеристиками товарів-конкурентів. Визначальним є ступінь задоволення потреб споживачів та ціна. В основу цін покладена базова

ціна, яка визначається головними продавцями і покупцями продукції на світовому ринку і формується у ході проведення великих операцій із товаром у вільно конвертованій валюті. Зокрема базова ціна на машини і обладнання – це ціни американських, європейських та японських виробників. На рівень цін можуть впливати: валюта для розрахунків, характер поставок, умови розрахунку та інше.

Після Другої світової війни міжнародній торгівлі з'явилися певні особливості:

1. Значно розширився її обсяг, він зріс у 17 разів (у 1948р – 58 млрд дол., у 1997 р – 5,3 трлн дол. США). Міжнародна торгівля стала зростати швидше, ніж обсяг світового виробництва;

2. Ціни на світовому ринку мають тенденцію до постійного зростання;

3. Зростає роль розвинутих країн. Їх частка у світовому експорті перевищує 2/3;

4. Міжнародна торгівля характеризується поглибленням нееквівалентного обміну;

5. В міжнародній торгівлі відбуваються структурні зміни, що полягають у зниженні питомої ваги сировинних товарів і сільськогосподарської продукції та підвищенні частки готових товарів;

6. В сучасних умовах зростає експорт та імпорт послуг.

Зростає частка міжнародних туристичних послуг. Якщо у 1975 році вона становила 24 % від загального обсягу послуг, то в 1977 році – 32 %.

Розвиток міжнародної торгівлі суперечливий. Йому притаманні такі дві тенденції:

1. Прагнення до лібералізації торгівлі, зниження торгових бар'єрів;

2. Посилення протекціонізму, обмеження доступу іноземних товарів на своїх ринках.

В динаміці розвитку світової торгівлі розрізняють такі тенденції:

1. Зміна географічної структури світової торгівлі.

2. Зростання частки країн, що розвиваються у структурі світової торгівлі.
3. Зміна товарної структури ринку (сировини-машини).
4. Розширюються масштаби торгівлі науково-технічною продукцією: ліцензіями, ноу-хау тощо.

Зміна обсягів торгівлі характеризується динамікою зовнішньоторгівельного товарообороту.

Зовнішньоторгівельний товарооборот країни – це сума її експорту та імпорту. Різниця між сукупним імпортом та експортом протягом певного періоду становить *сальдо торгового балансу*. Воно є активним, якщо експорт за вартістю перевищує імпорт, і пасивним, коли ситуація протилежна. Покривають негативне сальдо торгового балансу золотом або конвертованою валютою.

Ступінь активності у світовій торгівлі є однією з головних ознак участі країни у міжнародних економічних відносинах. Для її оцінки використовують такі показники:

- 1) експортна квота – це відношення обсягу експортованих товарів і послуг до ВВП/ВНП;
- 2) імпортна квота – це відношення імпорту до ВВП/ВНП;
- 3) структура експорту – це відношення або питома вага експортних товарів за видами і ступенем їх перероблення;
- 4) структура імпорту – відношення обсягів готової кінцевої продукції і сировини, які ввозяться в країну.

В залежності від масштабів втручання держави в міжнародну торгівлю розрізняють політику вільної торгівлі і політику протекціонізму.

Вільна торгівля – політика мінімального державного втручання у зовнішню торгівлю, яка розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції. Така політика базується на усуненні будь-яких перешкод до ввезення та вивезення іноземних та вітчизняних товарів. Цю політику проводять країни з високим рівнем розвитку продуктивних сил, що дає змогу місцевим підприємцям витримувати конкуренцію.

Вигода від вільної торгівлі в тому, що вона стимулює конкуренцію і обмежує монополію. Конкуренція іноземних фірм примушує місцеві фірми переходити технологій з найнижчими витратами і високою якістю товарів. А споживачі мають широкий асортимент вибору товарів.

Протекціонізм – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції з використанням системи обмежень імпорту і завоювання зовнішніх ринків.

Існує декілька форм протекціонізму:

1. Селективний – спрямований проти окремих країн чи окремих товарів;
2. Галузевий – захищає певні галузі, найчастіше сільське господарство;
3. Колективний – проводиться об'єднанням країн, які до них не входять;
4. Прихований – здійснюється методами внутрішньої економічної політики.

Серед заходів протекціонізму є *мито, імпортні квоти, нетарифні бар'єри, демпінг.*

Мито є акцизним податком на імпортні товари.

Імпортні квоти – це максимальні обсяги товарів, що можуть бути ввезені у країну протягом певного періоду часу.

Нетарифні бар'єри є системою ліцензування створення високих стандартів якості.

Демпінг – це продаж товарів за зниженими цінами на зовнішніх ринках.

Регулювання міжнародної торгівлі здійснюється Світовою організацією торгівлі (СОТ), яка діє з 1 січня 1995 року.

У складі колишнього Радянського Союзу економіка України розвивалась, майже не беручи участі в міжнародному поділі праці. Міждержавні господарські зв'язки СРСР були розвинуті недостатньо. Це було зумовлено такими чинниками:

- 1) ідеологічні особливості радянської економіки;
- 2) обмеженість виходу на світовий ринок, особливості формування цін,

обмеженість розвитку прогресивних форм зовнішньоекономічної діяльності, тобто закрита неринкова економіка;

3) багаті природні ресурси союзних республік і загальносоюзний поділ праці;

4) політична ізоляція Радянського Союзу;

5) командно-адміністративна система управління та відповідна їй система економічних відносин: державна власність, яка ототожнювалася з суспільною; державний план без врахування ефективності використання ресурсів; монополізація багатьох галузей виробництва;

б) система зовнішньоекономічних зв'язків, яка відокремлювала внутрішню економіку від світового господарства.

Значно змінилася ситуація з набуттям Україною незалежності у 1991 році. Склалися об'єктивні передумови активної участі України в МПП, чому сприяє:

- значна зміна системи економічних відносин;
- прийняття низки законів та указів Президента про зовнішньо економічні зв'язки та зовнішньоекономічну діяльність;
- прискорення світового науково-технічного прогресу;
- необхідність спільного вирішення глобальних проблем людства: демографічної, продовольчої, екологічної, усунення загрози ядерної війни тощо;
- структурна перебудова галузей народного господарства;
- визнання України та входження її в міжнародні організації.

Незважаючи на це, для активної інтеграції України в МПП необхідно докорінно перебудувати весь зовнішньоекономічний механізм, належно оцінити роль і місце зовнішньоекономічних зв'язків у розвитку народного господарства.

Для ефективного включення України у глобальні економічні структури і процеси необхідно створити ряд передумов. Серед них слід виділити три основні, реалізація яких створить можливості для включення економіки України у глобальні процеси та структури.

ТЕМА 3 ОРГАНИ ТА ІНСТИТУТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Європейські інституції. Європейська Комісія. Рада міністрів ЄС. Європейський Парламент. Європейський суд. Європейська рада. Інші органи ЄС. Процес ухвалення рішень у Європейському Союзі. Бюджет ЄС.

Для виконання завдань, що зафіксовані в Договорах про заснування Європейських Співтовариств, була створена ціла низка європейських інститутів. Основними дійовими особами європейської інтеграції є головні органи Спільноти, які в договорах зветься «інституціями» та «консультативними органами». Розглянемо їх в тому порядку, в якому вони беруть участь у процесі ухвалення рішень у Союзі: Європейська Рада, що встановлює цілі спільних політик; Європейська Комісія, яка вносить пропозиції щодо рішень, які слід ухвалити; Економічно-соціальний комітет та Комітет регіонів, котрі дають свої висновки щодо зазначених рішень; Європейський Парламент та Рада міністрів, що затверджують рішення; Суд та Рахункова палата, які контролюють законність цих рішень.

Європейська Рада не була передбачена в Римських Договорах редакції 1957 року, вона виникла лише в 1974 році, після Паризької конференції голів держав і урядів країн-членів, як головний політичний орган та складається з глав держав ЄС та президента Європейської Комісії. Європейська Рада є «архітектором» європейської конструкції та надає Союзові необхідного імпульсу для розвитку, визначає для нього загальні політичні настанови та розв'язує найважливіші проблеми структурного характеру. Оскільки Європейська Рада є місцем, де можуть укладатися комплексні домовленості, вона часто діє як апеляційний орган стосовно політично й економічно важливих справ, розв'язання яких гальмується на міністерському рівні. Ця інституція започаткувала колективну відповідальність лідерів європейської дипломатії стосовно основних європейських і світових проблем.

Європейська Комісія (до 1993 року – Комісія Європейських Співтовариств) – виконавчий орган ЄС. Має в своєму складі 20 членів, яких обирають терміном на п'ять років за згодою урядів держав-членів, але повністю незалежні від них в своїй діяльності, і які не можуть протягом цього періоду обіймати ніяких інших посад. Роль Комісії полягає в забезпеченні виконання міжнародних договорів, які регулюють заснування та розвиток Європейського Союзу (раніше Європейських Співтовариств). З цією метою Комісія висуває необхідні законодавчі ініціативи, які потім приймають форму постанов і директив, і після цього контролює їх запровадження у життя. Всі спільні політики, всі законодавчі акти та всі програми Спільноти законодавчі органи ухвалили за ініціативи Комісії у формі пояснювальних звернень чи законодавчих пропозицій.

Комісія є охоронцем договорів та правового доробку Спільноти (*acquis communautaire*): одним з її головних завдань є забезпечення належного застосування державами-членами положень договорів та вторинного законодавства. Для цього їй надані права наглядача, які вона застосовує за власною ініціативою чи у відповідь на запит від уряду чи скаргу від окремих осіб.

Комісія також відіграє адміністративну роль, зокрема саме Комісія імплементує рішення законодавчих органів (Ради та Парламенту) й управляє бюджетом Спільноти та різними фондами Спільноти, як-то: позиками ЄСВС, Європейським фондом керівництва сільським господарствам та гарантій, Європейським фондом регіонального розвитку, Європейським соціальним фондом, Європейським фондом розвитку, програмами з наукового та технічного розвитку. Комісія відіграє представницьку функцію, тобто забезпечує представництво Європейського Союзу в третіх країнах і багатьох міжнародних організаціях.

Економічний і соціальний комітет (ЕСК) (Брюссель) є консультативним органом в структурі ЄС та офіційним органом, який дозволяє інституціям Спільноти оцінювати та враховувати в концепцію тієї чи іншої спільної політики

інтереси різних економічних і соціальних груп. Його склад формується на пропозицію урядів держав-членів (Італія, Німеччина, Сполучене Королівство та Франція – по 24 члени; Іспанія та Польща – по 21; Австрія, Бельгія, Греція, Нідерланди, Португалія, Угорщина, Чехія та Швеція – по 12; Данія, Ірландія, Литва, Словаччина та Фінляндія – по 9; Естонія, Латвія та Словенія – по 7; Кіпр та Люксембург – по 6; Мальта – 5). Ухвалює його Рада після консультацій з Комісією. 317 його членів мають забезпечувати широке представництво різних економічних і соціальних категорій; вони добровільно поділені на три групи: група роботодавців (відома як «Група I»), яка складається з представників промисловості, банків і фінансових інституцій, федерацій транспортних операторів тощо; група робітників (відома як «Група II»), яка переважно складається з представників профспілкових організацій, та група різних інтересів (відома як «Група III»), куди входять представники сільського господарства, ремісництва, малого і середнього бізнесу, асоціацій споживачів та організацій, що представляють інші інтереси (як, наприклад, організації з питань сім'ї або довкілля). Комітет надає велику допомогу Комісії і Раді Міністрів під час підготовки законів ЄС, показуючи інтереси різних соціальних груп.

Комітет регіонів був створений відповідно до Маастрихтського договору та складається з представників регіональних і місцевих органів (ст. 263 ДЄС). 317 членів Комітету та стільки ж дублерів (національні квоти такі ж, як і в Економічно-соціальному Комітеті) на чотирирічний термін Рада призначає одностайним рішенням. Він розташований в Брюсселі і надає можливість місцевим органам влади країн-членів підключитися до законодавчого процесу в межах ЄС. Комітет надає консультації з питань, що торкаються інтересів регіонів. Із комітетом регіонів мають консультуватися Рада чи Комісія в питаннях, які стосуються настанов щодо працевлаштування, законодавства й соціальних справ, довкілля, освіти, професійного навчання, культури, охорони здоров'я, європейських мереж і структурних фондів, транскордонної співпраці та інших питань. Отже, комітет регіонів залучає регіональні й місцеві органи

влади в процес ухвалення рішень та обстоює їхні інтереси щодо всіх спільних політик, які мають до них яке-небудь відношення.

Європейський Парламент (Парламент ЄС) є його єдиною інституцією, яка має повну демократичну легітимність, тобто складається з депутатів, яких обирають шляхом прямих і загальних виборів. Кількість членів Європейського Парламенту постійно зростала через поступове розширення Спільноти/Союзу. Після розширення 2004 року кількість місць збільшено до 732, і вони розподілені так: 99 місць у Німеччині; по 78 – в Італії, Сполученого Королівства та Франції; 54 – в Іспанії та Польщі; 27 – у Нідерландів; по 24 – у Бельгії, Греції, Португалії, Угорщини й Чехії; 19 – у Швеції; 18 – в Австрії; по 14 – у Данії, Словаччини та Фінляндії; по 13 – в Ірландії та Литви; 9 – у Латвії; 7 – у Словенії; по 6 – у Кіпру, Естонії та Люксембургу; 5 – у Мальти. У зв'язку зі вступом Болгарії і Румунії до Спільноти у 2007 році кількість місць у Європарламенті знову збільшено.

Основне завдання Європарламенту – контроль за діяльністю Комісії, ухвалення або внесення поправок до бюджету ЄС і законодавства. Ніццький договір зміцнив роль Парламенту за кількома напрямками, розширено сферу застосування процедури спільного ухвалювання рішень. Нині Парламент виконує чотири функції: законодавчу, політичну, наглядову та бюджетну. Перше завдання Європейського Парламенту, згідно з договорами, що їх заснували вихідні Спільноти, тобто консультивання (коли Парламент дає свої висновки на пропозиції Комісії), було доповнене Єдиним актом 1987 року, який запровадив процедуру співпраці з Радою в багатьох рішеннях Спільноти. Законодавчу функцію Парламенту було істотно посилено Амстердамським договором, зокрема Європарламент може братиме участь у законодавчому процесі Спільноти, використовуючи власні повноваження (спільне ухвалення рішень та співпраця), має право давати чи не давати свою згоду щодо укладання певних міжнародних угод, щодо вступу нових членів, щодо структурних фондів та Фонду гуртування, а також долучатися до ухвалення рішень у визначенні, імплементації й моніторингу зовнішньої політики Спільноти. Політична функція

Парламенту також дуже важлива, оскільки він представляє 375 мільйонів громадян і є головним європейським форумом. Парламент закликає інших головних учасників, тобто Комісію й Раду, розвивати або змінювати наявні спільні політики чи ініціювати нові. Наглядову функцію Парламент здійснює передусім стосовно Комісії. Згідно з положеннями договорів, Комісія має звітувати Європейському Парламентові, захищати свої позиції перед парламентськими комісіями і на пленарних засіданнях, а також щорічно подавати до нього «Загальний звіт про діяльність Європейського Союзу». Кандидатуру Голови Комісії, а також склад Комісії в цілому має схвалити Парламент. Європейський Парламент призначає омбудсмана, уповноваженого розглядати скарги від усіх громадян Союзу, фізичних чи юридичних осіб, які мешкають у державі-члені чи ведуть у ній свої справи, які стосуються поганого управління з боку інституцій чи органів Спільноти, за винятком Суду та Суду першої інстанції (якщо вони діють у рамках своїх повноважень) Стосовно бюджетної функції, Парламент дає свою згоду щодо всіх важливих рішень, які стосуються витрат, що їх має нести бюджет Спільноти.

Рада міністрів ЄС (Рада Європейського Союзу) – орган прийняття рішень, який складається з міністрів держав-членів і зазвичай зветься Радою міністрів або просто Радою. В його межах члени національних урядів проводять переговори, обговорюють законодавчі акти ЄС і приймають або відхиляють їх шляхом голосування. Власноруч (у кількох питаннях) чи спільно з Європейським Парламентом (нині ця практика поширюється на дедалі більшу кількість сфер) Європейська Рада ухвалює акти вторинного законодавства, спираючись на пропозиції Комісії.

Термін «рада» є доволі абстрактним, оскільки фактично існує 16 спеціалізованих рад: рада з загальних питань, сільського господарства, економіки й фінансів, соціальної й трудової політики тощо. До складу кожної спеціалізованої ради входять відповідні профільні міністри, і вона має власний розклад нарад. Окремі ради проводять щомісячні наради, як, наприклад,

спеціалізовані ради із загальних питань, зовнішньої політики та сільського господарства тощо. Інші ради збираються на зустрічі три чи чотири рази на рік, зокрема такі, як ради з економіки й фінансів, соціальної політики, з питань транспорту та з питань бюджету. Решта рад збираються на спільні наради в робочому порядку. Це стосується рад із промисловості, енергетики, регіонального розвитку та рибальства. В окремих випадках дві або три ради проводять спільні наради. Хоча пропозиції Комісії обговорюють у перебігу спеціалізованих рад, погоджені всіма державами-членами рішення можуть ухвалювати без обговорення («пункт А» порядку денного) в рамках будь-якої спеціалізованої ради. Це зазвичай застосовується в раді із загальних питань, що до неї входять міністри закордонних справ держав-членів. Останні є головними представниками держав-членів у Раді. Головування в Раді змінюється щопівроку за принципом абетки. Отже, власне Раду та її засідання очолює міністр закордонних справ країни, що головує в ЄС. Перевагою ротаційного принципу головування є надання можливості кожній країні якнайефективніше реалізовувати спільні політики на основі пропозицій Комісії, у такий спосіб стимулюючи конкуренцію серед держав-членів у досягненні цілей європейської інтеграції. Ефективність головування фактично визначається кількістю започаткованих у цей час спільних політик.

Європейський Суд (Суд Європейських Спільнот (ЄСЄС)) засідає в Люксембурзі. Кількість суддів відповідає кількості країн-членів Європейського Союзу, ця кількість має бути непарною (наразі п'ятнадцять суддів); окрім того, до Суду входять дев'ять генеральних адвокатів, функціями яких є ґрунтовне дослідження окремих питань і публічне представлення Судові неупереджених висновків. Як суддів, так і адвокатів призначають на шестирічний термін за взаємної згоди держав-членів.

Головним завданням Європейського Суду є гарантування дотримання права в тлумаченні та застосуванні положень договорів, правових актів і відповідних рішень Ради, Парламенту або Комісії ЄС. Європейський суд

врегулює розбіжності між країнами-членами ЄС; між країнами-членами і безпосередньо ЄС; між інститутами ЄС; між ЄС і фізичними або юридичними особами, включаючи співробітників його органів. Євросуд надає висновки по міжнародним домовленостям і попереднім слуханням справ, які йому передають національні суди. Однак на останні його юрисдикція не розповсюджується. З підписанням Римських Договорів був введений примат права ЄС над національним правом країн-членів. Це означає, зокрема, що на всіх територіях, де використовується право ЄС, Європейський суд є судовим органом вищої інстанції. Звичайно, під юрисдикцію Європейського суду не підпадають галузі, які не охоплюють Римські Договори, наприклад, кримінальне законодавство.

До компетенції Суду першої інстанції (СПІ) Європейських Спільнот належить розгляд всіх заяв, поданих юридичними та фізичними особами, а також справи у сфері сільського господарства, рибальства, європейських структурних фондів (регіональних, соціальних), транспорту та державної допомоги підприємствам. Рішення Суду першої інстанції можуть бути оскаржені відповідно до положень європейського права в Європейському Суді (ст. 225 ДЄС).

Діючи як верховний суд Спільнот, Європейський Суд не лише подає всеохоплююче тлумачення права Спільнот, він також гарантує, що всі держави-члени ЄС і їхні громадяни його дотримуються. Окрім поширеної тенденції тлумачення державами-членами права Спільнот у своїх інтересах, право Спільноти є новим типом права і, як правило, ще не добре відомим. Національні судді діють як судді першої інстанції правил і поведінки, що стосуються права Спільноти. Вони мають звертатися до Європейського Суду із запитом надати попередні висновки щодо тлумачення чи оцінювання тих чи інших положень законодавства Спільноти. Застосовуючи механізм попередніх висновків, Європейський Суд відіграє роль юридичної ради, рішення якої є обов'язковими для виконання зацікавленими сторонами. Національні суди часто вдаються до таких запитів надання попередніх висновків, що й заохочує їхню співпрацю з

Європейським Судом.

Суперечки, що підпадають під необмежену юрисдикцію Суду, складаються, зокрема, зі справ, пов'язаних із недотриманням норм права Спільноти чи з тлумачення правил конкуренції, що їх передбачає Спільнота. Суд також розглядає справи, які піддають сумніву громадську відповідальність Спільноти через шкоду, завдану однією з інституцій або її персоналом під час виконання їхніх обов'язків.

Другий бюджетний договір передбачає заснування Європейської рахункової палати як органу, що здійснює зовнішній нагляд за виконанням бюджету Спільноти. Кількість її членів визначається кількістю держав-членів Спільноти, їх призначають одностайним рішенням Ради ЄС після консультацій з Європейським Парламентом. Європейська рахункова палата наглядає за рахунками всіх адміністративних витрат і прибутків Спільноти й усіх створених Спільнотою органів, таких як Європейський центр професійного навчання та Європейський фонд у справах поліпшення умов життя та праці. Палата перевіряє законність отриманих прибутків і витрат, а також стежить за фінансовим менеджментом бюджету Спільноти, особливо з боку Комісії. Європейська рахункова палата може також призначити перевірку з особливих питань і представити рішення на прохання будь-якої європейської інституції. Палата також уповноважена здійснювати розслідування щодо діяльності держави-члена, яку вона провадить від імені Європейського Союзу, зокрема щодо стягнення митних зборів або управління асигнуваннями Європейського фонду керівництва сільським господарствам і гарантій.

Європейський інвестиційний банк був заснований у 1958 році та розташований у Люксембурзі. Головною функцією Європейського інвестиційного банку є мобілізація коштів на ринках позикового капіталу для фінансування інвестиційних проектів, які сприяють розвитку ЄС. Банк також уповноважений надавати кредити третім країнам, якщо їх проекти торкаються інтересів ЄС, наприклад, будівництво шосе, портів, залізниць. Кредити третім

країнам також можуть надаватися як частина допомоги для забезпечення економічного розвитку.

Європейський валютний інститут заснований у 1994 році та розташований у Франкфурті. Він займався підготовкою умов для введення єдиної грошової одиниці – євро. Інститут відповідав за координацію грошової політики країн-членів ЄС та за підготовку фінальної стадії переходу до Економічного і Валютного Союзу. В 1998 році Європейський валютний інститут був перетворений на незалежний Європейський Центральний банк.

Лісабонський договір вносить істотні зміни до Договору про ЄС щодо інституційної структури Союзу, яка у результаті укріплює гарантії представництва інтересів національних держав в інститутах ЄС. До системи інститутів ЄС належить Європейський парламент, Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська Комісія, Суд Європейського союзу, Європейський центральний банк і Європейська рахункова палата. Тим самим Договір не передбачає розмежування органів ЄС на «інституційні механізми» та «інші інститути і консультативні органи», на відміну від проекту Конституції ЄС. Європейський парламент, згідно зі ст. 9а, «здійснює законодавчі функції і функції, пов'язані з бюджетом ЄС, спільно з Радою». Парламент за суттю розширює законодавчі повноваження, оскільки його значення як законодавчого органу публічної влади прирівнюється до значення Ради ЄС, він також отримує однаковий статус з Радою ЄС щодо питань бюджету. Крім того, Європарламенту доручається обрання голови Європейської Комісії. З моменту вступу Лісабонського договору до юридичної сили зміниться система розподілу місць в Європейському Парламенті – кількість членів обмежиться 750 плюс головою Парламенту, з 2014 року місця розподілятимуться згідно з принципом пропорційності, що «знижується»: мінімум 6 представників від держави, максимум – 96. Європейська рада, яка складається з глав держав або урядів держав-членів, Президента ЄС і голови Європейської комісії, буде відокремлена від Ради і стане повноцінним інститутом ЄС, хоча і втратить законодавчі повноваження.

Центральною фігурою Європейської Ради стане Президент, який обирається на 2,5 року і займається адміністративними аспектами діяльності ЄС і питаннями координації, а в реальності здійснює керівництво загально-європейською політикою. Водночас Рада залишиться платформою для зустрічей національних міністрів.

Законодавчий процес, що передбачає дебати і голосування, проводитиметься публічно і буде транслюватися. Зміни стосуються нової системи голосування, заснованої на принципі кваліфікованої більшості з цілого ряду питань. Слід відзначити, однак, що глави держав або урядів не ухвалюють правових актів, які були б офіційно обов'язковими для держав-членів. Дискусії, що точаться між ними, приводять до оприлюднення декларацій, які містять настанови та загальні директиви для майбутніх дій Спільноти, що мають незаперечну політичну значущість, але не мають значущості юридичної. Вони надають спільним політикам необхідного для подальшого розвитку політичного імпульсу; однак самі спільні політики формуються подальшими положеннями, ухваленими згідно з визначеними в Договорах процедурами. Цілком іншою є ситуація у сфері спільної зовнішньої й безпекової політики, в якій Європейська Рада, крім встановлення спільних стратегій, може ухвалювати рішення щодо спільних дій чи позицій, які є політично, хоча й не юридично, зобов'язальними для держав-членів.

Правові акти Європейського Співтовариства поділяють на дві групи:

- 1) правові акти, що мають обов'язкову силу (регламенти, директиви, рішення);
- 2) правові акти, що не мають обов'язкової сили (рекомендації та висновки).

Регламент – це правовий документ загальної дії, що є обов'язковим до виконання у всіх своїх частинах і є чинним на території кожної країни-члена. Країни-члени не мають права застосовувати положення регламенту не в повному обсязі або вибірково. Так само вони не можуть уникнути необхідності

дотримання положень регламенту шляхом посилання на норми та правила свого внутрішнього законодавства.

Директива – це правовий документ обов'язкової дії для всіх країн-членів, яким вона адресована, з точки зору сформульованої в ній мети, якої необхідно досягти. Директиви підлягають імплементації країнами-членами в систему національного права.

Рішення – це правовий акт, що є обов'язковим до виконання у всіх своїх частинах для того, хто в них названий (країни-члени, окремі особи або обмежене коло осіб). Рішення є засобом урегулювання окремих питань, найчастіше використовується у сфері конкурентної політики. Рекомендації та висновки не мають обов'язкової сили. Завданням цих правових актів є привернення уваги адресата до доцільності певного типу поведінки, не пов'язуючи його при цьому правовими зобов'язаннями.

До спеціальних правових актів Європейського Союзу належать: ухвали, договори про асоційоване членство, «змішані угоди». Ухвали Ради або Європейського Парламенту стосуються, як правило, програм Співтовариства. Обов'язкову силу для членів Співтовариства має тільки зміст відповідних програм. Договори про асоційоване членство укладаються між ЄС та третіми країнами чи організаціями та набувають сили тільки після ратифікації цими країнами чи організаціями.

«Змішані угоди» укладаються з третіми країнами чи організаціями і стосуються сфер, що не належать до виняткової компетенції ЄС. Такі угоди набувають обов'язкової сили після їх ухвалення відповідно до норм конституційного права країн-членів ЄС та країн чи організацій, що приєднуються до них.

Призначення – це акти органів співтовариства, які, згідно з ДЄСПв, є обов'язковими і для самих органів, і для країн-членів ЄС. Покликання не мають обов'язкової сили, вони покликані забезпечити раціоналізацію процедури прийняття рішень Європейським Співтовариством у цілому.

ТЕМА 4 ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В РІЗНИХ СЕКТОРАХ ЕКОНОМІКИ

Промислова та підприємницька політики. Політика щодо досліджень і технологій. Інноваційна політика ЄС. Енергетична політика. Транспортна політика. Сільськогосподарська політика. Політика щодо рибальства.

Спільні політики формуються внаслідок інтенсивних переговорів між учасниками процесу. Аби бути прийнятною для всіх сторін (держав-членів), концепція спільної політики має більшою чи меншою мірою задовольняти національні інтереси всіх сторін (або принаймні не суперечити їм), а отже, уряди всіх держав-членів мають брати участь у процесі ухвалення рішень. Водночас така участь може бути як безпосередньою, так і опосередкованою. Рішення щодо фундаментальних спільних політик, запровадження яких вимагатиме ще більше поступитися національним суверенітетом, ухвалюють уряди держав-учасниць (на міжурядових конференціях), їх фіксують у договорах, які підписують уряди та ратифікують парламенти. Рішення щодо похідних спільних політик, тобто таких, що потрібні для втілення визначених в угоді цілей, ухвалюють спільні інституції, створені згідно з визначеними у відповідному договорі процедурами.

Потреба запровадження в ЄС промислової політики обумовлена необхідністю, по-перше, створення спільного ринку промислової продукції, а по-друге – подолання спільних структурних і секторальних економічних проблем. Перший і головний аспект цієї політики стосується гармонізації законодавства та стандартизації.

ЄС втручається в промисловий сектор лише для створення середовища, сприятливого чи то для зростання підприємств на внутрішньому ринку (підприємницька політика), чи то для діяльності певних промислових галузей, що стикаються зі спільними проблемами, аби дати їм можливість бути успішнішими на європейському рівні (політика в різних секторах економіки).

Завершення формування єдиного ринку в 1992 році підштовхнуло реструктуризацію європейської промисловості. Усунення матеріальних, технічних і податкових бар'єрів торгівлі в межах Спільноти сприяло її інтенсифікації і, отже, стимулювало конкуренцію всередині Спільноти. Завдяки усуненню перешкод, що поставали перед торгівлею, підприємства можуть постачати один вид продукції для всього єдиного ринку. Жорсткіша конкуренція зумовлює вирівнювання цін національних постачальників із цінами тих іноземних постачальників, які приходять на ринки, що раніше були захищені. Усунення менш конкурентних виробників дає змогу фірмам, які залишилися, розширити свій ринок.

Таким чином вони здатні краще експлуатувати та якнайбільше посилити свої виробничі потужності, або навіть збільшити їх (ефект масштабу); поліпшити свою внутрішню ефективність, реструктуруючи та концентруючи свою діяльність та ліпше розподіляючи людські, технічні й фінансові ресурси; поліпшити свою організацію, а також якість і розмаїття продукції, втілювати новації в процес виробництва та поновлювати асортимент продукції. Такий конкурентний тиск вже спричинив серйозні зміни в промисловості Союзу. До того ж, насамперед через технологічні причини, підвищуються темпи змін у виробничих методах та самих продуктах.

Частиною структурної політики в промисловому секторі є підприємницька політика, яка стосується не лише промислових підприємств, але й тих, що працюють в інших секторах економіки, зокрема ремісницьких, туристичних фірм і підприємств роздрібно́ї та гуртової торгівлі. Зокрема, Європейський Союз виробив політику щодо малих і середніх підприємств (МСП) для забезпечення їхньої ліпшої поінформованості про європейські новини (регламенти, директиви, стандарти, запрошення до участі в тендерах, науково-дослідні проекти) та про можливості, що існують на великих ринках (експорт, співпраця, концентрація).

Спільна політика щодо науково-дослідної діяльності є вкрай важливою для європейської інтеграції, її метою є координування національних політик щодо

дослідної діяльності й визначення та втілення в життя дослідницьких програм, які відповідають інтересам всієї Європи, програм, які потребують великого ринку, враховують інтереси всіх держав-членів і які вимагають таких технічних та людських ресурсів, яких держави-члени не можуть надати самостійно.

Розробка й впровадження в життя спільної політики країн ЄС у сфері науки і техніки була започаткована ще у 70-ті рр. ХХ ст., зокрема у 1973 році, після вступу до ЄС Великобританії, Ірландії та Данії, була висунута ідея створення єдиного європейського наукового простору. Наступного року Рада Міністрів ЄС затвердила першу програму спільних наукових досліджень на 1974–1977 рр., що вважається офіційним народженням спільної політики країн-членів ЄС в сфері науки й техніки. У 1982 році була створена Європейська стратегічна програма розвитку інформаційних технологій (ЄСПРІТ), у якій були сформульовані базові принципи політики ЄС в науково-технічній сфері:

1) першорядними є так звані «до конкурентні дослідження», які, базуючись на фундаментальних, безпосередньо трансформувались би у прикладні, стимулюючи інноваційні технології;

2) спільне фінансування наукових досліджень і розробок бюджетом ЄС і підприємствами-учасниками проектів у рівній долі (50/50 %);

3) фінансування лише тих проектів, які є міжнародними, включають представників хоча би двох країн;

4) одержані в будь-якому проекті результати наукових досліджень стають загальним надбанням усіх членів ЄС. У цей же час були схвалені «критерії Райзенхубера», що визначали характер пріоритетних для ЄС досліджень, зокрема:

– наявність великих витрат, непосильних одній країні;

– реалізація проекту дає більший економічний ефект на багатосторонній основі, коли зазнають впливу різні сфери економіки в багатьох регіонах;

– позитивний вплив на створення єдиного ринку ЄС та соціальне й економічне згуртування членів співтовариства;

– сприяння координації політики у сфері науки й технологій між країнами ЄС;

– стимулювання комунікативності та мобільності науково-технічних кадрів у межах ЄС.

Сьогодні політика ЄС у науково-технічній сфері визначається, передусім, трьома основними показниками:

1) щорічні витрати на розвиток наукових досліджень і технологічних інновацій складають 4 млрд євро, або 3,7 % бюджету ЄС;

2) результати проведених досліджень і запропонованих інновацій стають надбанням усіх членів ЄС однаковою мірою, незалежно від участі країни у фінансуванні здійснюваних проектів;

3) основним механізмом реалізації політики ЄС у сфері науково-технічного розвитку є розробка та реалізація середньо термінових рамкових програм.

Політика у сфері наукових досліджень і технологій в ЄС здійснюється на основі визначених принципів, серед яких провідними є:

– принцип субсидіарності країн-членів ЄС;

– взаємної допомоги, максимальної консолідації зусиль і концентрації наявних ресурсів усіх країн-учасниць;

– заохочення «Європейського виміру» науково-дослідницьких проектів;

– принцип спільного фінансування, згідно якого всі проекти фінансуються всіма країнами-членами ЄС;

– принцип загальності, який передбачає максимальну мобілізацію можливостей усіх учасників науково-інноваційної діяльності;

– принцип фінансування передінвестиційних проектів, який дозволяє створити необхідну матеріальну базу для вільного творчого наукового пошуку, без жорсткої «прив'язки» науковців до можливостей технологізації очікуваних результатів.

На початку 2000 року Європейською Комісією був запропонований проект

створення Європейського наукового простору (ЄНП), який був затверджений Європейською Радою в тому ж році. Його особливість полягала в тому, що Європейський науковий простір проголошувався відкритим для всіх країн світу, що надавало нові можливості політиці міжнародного науково-технічного співробітництва.

Особлива увага приділялася країнам з перехідною економікою, зокрема членам СНД. Для активізації партнерства і взаємообміну цих країн з науковими співтовариствами ЄС були створені Міжнародна асоціація сприяння співробітництву з вченими з нових незалежних держав колишнього Радянського Союзу (INTAS), Міжнародний науково-технічний центр у Москві (МНТЦ), Український науково-технічний центр у Києві (УНТЦ) та ін.

Величезне значення в ЄНП надається збереженню й нарощуванню кадрового ресурсу, поповненню його молодими талановитими вченими, заходам, спрямованим на запобігання відтоку наукових кадрів у США. Європейською Комісією був розроблений документ «Стратегія мобільності на підтримку ЄНП», у якому запропонована низка заходів по створенню сприятливих умов для вільного пересування, наукової діяльності і кар'єрного зростання вчених в кордонах Євросоюзу. Країнам Європи запропоновано збільшити на 25 % статті бюджетів на міжнародне науково-технічне співробітництво, а також забезпечити сприятливі умови для роботи іноземних дослідників у наукових закладах цих країн.

Таким чином, сучасна політика ЄС у сфері науки і техніки, спрямована на синхронізацію фундаментальних і прикладних досліджень є достатньо аргументованою і цілком виправданою.

В основу пропозицій Євросоюзу щодо нових напрямів інноваційної політики були покладені наступні чинники: відсутність серйозного прогресу в інноваційному розвитку, проблеми в зв'язку з розширенням Євросоюзу, старіння населення. Ці пропозиції сформульовані в документі «Інноваційна політика: сучасні підходи в контексті Лісабонської стратегії», де виділені наступні

пріоритети інноваційної політики:

- покращення інноваційного середовища шляхом посилення інноваційної складової всіх напрямків національних політик та їх інтеграції;

- стимулювання ринкового попиту на інновації та використання концепції «лідуючих» ринків, яка передбачає підтримку ринків, які є найбільш сприятливими до нововведень;

- стимулювання інновацій в держсекторі, подолання бюрократичного консерватизму державної адміністрації;

- посилення регіональної інноваційної політики.

В другій половині 90-х рр. ХХ ст. уряди майже всіх західно-європейських країн прийняли програми стимулювання інноваційної діяльності, які спрямовані перш за все на розповсюдження нововведень. Одне з основних місць в реалізації цих програм зайняли інституційні зміни. Незважаючи на національні відмінності в підходах, можна виділити три загальні аспекти:

- 1) утворення нових адміністративних структур, які засновані на системному характері інновацій. Деякі країни (Велика Британія, Німеччина) змінили функції міністерств або створили нові міністерства, що займаються питаннями інноваційної політики. Також було внесено зміни в механізм координації – створені нові координуючі органи (інноваційні ради) або до компетенції вже існуючих наукових рад додали питання інноваційної діяльності;

- 2) визнання на урядовому рівні інновацій є життєво важливим чинником економічного розвитку, проведення широкої урядової кампанії з проблем нововведень, активізація діалогу між науковою спільнотою, промисловістю та суспільством;

- 3) використання нового механізму прогнозування та виробки пріоритетів «Передбачення» («Foresight») для формування національної інноваційної стратегії. Його мета – визначити стратегічні напрямки досліджень та інновацій, необхідні для підвищення конкурентоспроможності країни.

В Європейській Раді у 2002 році відбулося об'єднання рад з внутрішнього

ринку та промисловості та дослідницьких рад в Раді з конкурентоспроможності. В межах Єврокомісії проходять регулярні зустрічі Групи комісарів з проблем зростання, конкуренто-спроможності, зайнятості та сталого розвитку.

Велике значення для координації національних інноваційних політик мають заходи ЄС із збирання, аналізу, оцінки та розповсюдження інформації про стан інноваційної діяльності в країнах-членах та найбільш успішні приклади інноваційної політики. До них належать:

- тренди інновацій в Європі (the Trend Chart on Innovation in Europe) – розповсюдження успішних прикладів інноваційної політики;

- Європейський інноваційний таблоїд (the European Innovation Scoreboard) – щорічні дані про стан науки, техніки, інноваційної поведінки компаній та інноваційного середовища;

- спеціальні дослідження конкретних аспектів інноваційної політики, в тому числі відношення компаній до нововведень Інобарометр (the Inobarometer);

- діяльність електронної служби інформації ЄС з НДДКР та інноваційної політики – CORDIS, в межах якої надаються також відомості про можливості використання результатів робіт з проектів ЄС (Technology Marketplace).

Основною опорою європейської стабільності та безпеки є енергетична складова. Енергоспоживання країн ЄС становить 17 % світового обсягу, а виробництво первинних енергоресурсів – 9 %. Країни ЄС імпортують у середньому 50% необхідних енергоресурсів. А деякі навіть більше, як, приміром, Німеччина – 61,4 % і Австрія – 64,7 %. ЄС увозить 85 % нафти, 40 % природного газу, 35 % вугілля. Нині європейські країни забезпечують свої потреби в газі з власних ресурсів на 37 %, певну частку його додають Норвегія й Алжир. Лівову частку газу ЄС отримує з російських джерел – 29 %, що й пояснює визначену європейську політику щодо Росії.

Процес формування спільної енергетичної політики ЄС триває вже кілька десятиліть. Перші кроки в наближенні до уніфікованої енергетичної політики європейського простору здійснено після Другої світової війни, коли у 1952 році

почало діяти Європейське об'єднання вугілля і сталі, до якого у 1957 році долучилися Європейська спільнота з атомної енергії та Європейська економічна спільнота. Починаючи з 1974 року Спільнота почала ставити цілі й здійснювати заходи, спрямовані на зменшення своєї залежності від імпортової сировини нафти та нафтопродуктів. Тільки у 80-х рр. минулого століття європейські країни спромоглися об'єднати зусилля у сфері енергетичної політики, прийнявши важливий документ – Єдиний європейський акт. У 1994 році підписано Договір до Енергетичної хартії і Протокол із питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів. У Брюсселі створено Секретаріат Енергетичної хартії. Членами хартії нині є понад 50 країн, а роль спостерігачів виконують переважно країни-власники енергоресурсів – Алжир, Бахрейн, Венесуела, Канада, Катар, Кувейт, Марокко, ОАЕ, Оман, Саудівська Аравія, США, Туніс.

Основні завдання у сфері енергетичної політики на найближчу перспективу були викладені у Білій книзі ЄС (1995 рік), де йшлося про створення внутрішнього енергоринку, забезпечення енергопостачання, розв'язання питань екологічних наслідків енергетики тощо.

З набуттям чинності Договору до Енергетичної хартії 1998 року країни європростору почали впроваджувати засади спільної політики в галузі енергетики, закріплені в Правилах поведінки: захист і заохочення інвестицій, вільна торгівля енергоматеріалами, свобода енергетичного транзиту, зменшення негативних екологічних наслідків. Сутність цих правил полягає в необхідності здійснення всіма державами відкритої енергетичної політики.

Серед Зеленої книги 2002 року: розвиток внутрішнього ринку газу й електрики; перегляд практики зберігання запасів нафти і газу; забезпечення безпеки енергетичної мережі; диверсифікація джерел енергії та боротьба з потеплінням клімату; координація зовнішньої політики ЄС у галузі енергетики; розробка стратегічного Огляду енергетики ЄС (2007 рік); укладення Енергетичної угоди з Росією, угод щодо транзиту та загальної пан'європейської

угоди; пошук механізму розв'язання надзвичайних ситуацій у галузі енергопостачання.

Інші документи ЄС в галузі енергетики: «Директива ЄС стосовно заходів щодо безпеки постачання природного газу» (2004 рік); «Євростратегія сталої, конкурентоспроможної і стабільної енергетики» (2006 рік), «Енергетична політика для Європи» (2007 рік), Дорожня карта відновлюваної енергетики, низка альтернативних проектів, переважно пов'язаних з Чорноморсько–Каспійським регіоном; газовий проект «Набукко» і нафтовий – Одеса–Броди–Гданськ – доповнили й поглибили договірно–правову базу в енергетичній сфері. У майбутньому (до 2030 року) передбачається розробити механізм забезпечення ЄС енергоресурсами і, врешті–решт, реалізувати Договір до Енергетичної хартії, забезпечивши колективну енергобезпеку. Сучасна енергетична політика ЄС передбачає пошук альтернативних джерел енергоносіїв для збалансування енергетичного ринку європейських країн, оскільки за міжнародним досвідом, необхідно мати щонайменше три джерела постачання енергоносіїв приблизно одного обсягу (по одній третині всього об'єму). З цією метою розробляються регіональні проекти через реалізацію програми ТАСІС.

До специфічних сфер суспільно-політичного життя, які регулюються нововведеннями Лісабонського договору, належить, крім 78іншого, узгодження питань енергетичної політики і захисту навколишнього середовища. Питання енергетичної політики вперше деталізовані у Договорі про ЄС. Так, згідно у Декларації 20, ЄС має право визначати цілі, які включають успішне функціонування енергетичного ринку, постачання енергоресурсів і розробку альтернативних джерел енергії. Енергетична політика визначається Європарламентом і Радою відповідно до звичайної законодавчої процедури. До того ж статті Договору не ущемляють право держав-членів ЄС робити необхідні заходи щодо забезпечення постачань енергоресурсів.

Договір про Європейську економічну спільноту заснував спільну політику щодо внутрішнього транспорту, а саме щодо автомобільного, залізничного та

внутрішнього водного транспорту, не передбачивши, однак, політики щодо морського та повітряного видів транспорту (ст. 84 Договору про Європейську економічну спільноту). Окрім інтегрування ринків послуг внутрішнього транспорту, політика Спільноти в цьому секторі має організувати різні види транспорту згідно з «правилами Спільноти», а саме вжити заходів задля зближення економічних умов і структур, у яких кожен вид транспорту існує в державах-членах.

Повідомлення Комісії під назвою «Спільна транспортна політика – стала мобільність: перспективи на майбутнє» передбачає вдосконалені рамки для майбутнього розвитку транспортної політики. Комісія визначає три пріоритетні сфери, де потрібно провадити спільну діяльність і для яких вона викладає основні заходи, спрямовані на поліпшення ефективності та конкурентоздатності транспорту Спільноти:

- 1) лібералізація доступу на ринок, запровадження інтегрованих транспортних систем і розвитком транс'європейської транспортної мережі;
- 2) забезпечення справедливого ціноутворення на основі граничних соціальних витрат і покращення умов праці;
- 3) поліпшення якості транспортних послуг за допомогою дій, спрямованих на гарантування безпеки, насамперед у повітряному, морському та дорожньому видах транспорту, та на охорону довкілля.

Ст. 51 Договору про Європейську Спільноту узалежнює надання транспортних послуг від спеціальних положень розділу про транспорт.

Ст. 71 Договору про Європейську Спільноту зазначає, що спільна політика має враховувати «характерні риси» (внутрішнього) транспортного сектора, якими є:

- а) транспортні підприємства залежали від інфраструктур, створених державами-членами;
- б) конкуренція існувала між великими державними залізничними монополіями та величезною кількістю малих автомобільних і водних

перевізників;

в) держави вимагали від окремих підприємств, особливо від залізниць, виконання певних громадських послуг, які викривлюють умови конкуренції;

г) пропозиція й попит у цьому секторі були надзвичайно негнучкими.

На сьогодні перевагу в транспортному секторі віддають побудові сучасної інфраструктури, зокрема транс'європейських мереж, які сприяють становленню внутрішнього ринку, посилюючи зв'язки між державами-членами. Ці мережі також забезпечать: якісніші та безпечніші подорожі за меншу вартість, поліпшуючи таким чином промислову конкурентність і якість життя; ефективне планування в Європі, уникаючи в такий спосіб нерівномірної концентрації багатства й населення; налагодження зв'язків зі Східною Європою, потрібних для стимулювання торгівлі з країнами Східної Європи та готування їхнього вступу до ЄС.

Поряд з консолідацією внутрішнього ринку транспортних послуг, Амстердамський договір встановлює дві нові цілі для спільної транспортної політики: безпека транспорту та охорона довкілля. Через потребу інтеграції транспортного сектору в єдиний ринок, від середини 1980-х рр. реалізація транспортної політики істотно прискорила, особливо в трьох сферах: автомобільних перевезень, морського та авіаційного транспорту. Найбільший прорив відбувся в сфері лібералізації послуг з міжнародних автомобільних перевезень. Протягом 1980–90-х рр. усі квоти, які застосовували до транскордонних перевезень у межах Спільноти, були замінені системою ліцензій Спільноти, що видавались на основі кількісних критеріїв. У сфері морського транспорту, на який припадає 85 % зовнішньої торгівлі ЄС, держави-члени зобов'язалися застосовувати правила вільної конкуренції та свободу надання послуг у цьому секторі. Держави також погодилися боротися з нечесною тарифною практикою та небезпечними методами судноплавства, водно-час гарантуючи вільний доступ до ринку океанських перевезень і навіть до ринку каботажних послуг. Заходи з лібералізації повітряного транспорту, проведені в

1992 році, мали велике значення для конкуренції між авіаперевізниками. Було відкриті додаткові маршрути, створені нові компанії, запроваджено нові послуги та обмежено діяльність монополій. Однак базові ціни все одно залишаються занадто високими порівняно з іншими регіонами світу.

Основною турботою на майбутнє залишається перевантаження аеропортів і повітряних коридорів Спільноти через суттєву інтенсифікацію авіаційного руху. Для розв'язання цієї проблеми слід підвищити рівень авіаційної безпеки, створивши європейський орган авіаційної безпеки. Сільське господарство є тим сектором економіки, в якому процес європейської інтеграції просунувся якнайдалі. Частка сільського господарства у ВВП ЄС становить трохи менше 3 %, однак сільськогосподарський сектор забезпечує працею 5 % працівників 15 держав-членів Союзу (не враховуючи розширення ЄС після 2004 року), і є основним джерелом грошових доходів у багатьох сільських місцевостях. Мало того, на харчові продукти, напої та тютюн витрачається приблизно 20 % від середніх споживчих витрат домашніх господарств ЄС. Також ці товари посідають чільне місце у внутрішній торгівлі й експорті ЄС. З цього випливає, що економічна, соціальна та політична значущість сільського господарства набагато більша, ніж частка сільського господарства у ВВП ЄС.

Запровадження спільної сільськогосподарської політики (ССП) стало зразком успішної реалізації багатонаціонального інтеграційного процесу ЄС. Однак спільною сільськогосподарською політикою надзвичайно складно керувати, адже вона передбачає наявність єдиних цін, спільних інструментів управління цінами, спільного фінансування заходів з реалізації політики та спільної зовнішньої протекції. Усі ці механізми є складниками ринкової організації ССП. Отже, ринкова організація та структурна політика утворюють два крила ССП.

Є кілька причин, чому до сільського господарства було застосовано особливий підхід. Найважливішим є те, що через саму природу сільського господарства, яке залежить від погодних умов, хвороб рослин і худоби та

багатьох інших чинників, що часто не піддаються людському контролю, ускладнює процес урівноваження виробництва сільськогосподарських товарів та продовольчого попиту, який має яскраво виражені соціальні та політичні ознаки.

В результаті, аби забезпечити постачання харчів за стабільними цінами, Спільнота мусила належно організувати своє власне сільське господарство, щоб сільськогосподарське виробництво різних держав-членів доповнювало одне одного.

Однак відмінності у сільському господарстві держав-членів зумовили труднощі в уніфікації національних ринків сільсько-господарських товарів, спонукаючи до запровадження інтервенціоністської сільськогосподарської політики, коли різні природні, структурні й торговельні умови, значення сільського господарства в тій чи іншій національній економіці та різні традиції ведення господарства призвели до застосування в кожній державі різних інструментів сільськогосподарської політики, що різнилися масштабами свого застосування та засобами впливу. Отже потрібно було визначити нову сільськогосподарську політику, яка б посіла місце державної. За сорок років ССП реформувалася чотири рази, поступово синтезуючи в собі системи підтримки цін і прямої допомоги. Нині внаслідок основних реформ 1992 та 1999 рр. європейська модель сільського господарства ґрунтується на конкурентному, багатofункціональному та стабільному сільському господарстві.

Цілі спільної сільськогосподарської політики вказані в ст. 33 Договору про Європейську Спільноту: вища продуктивність сільського господарства; забезпечення належного життєвого стандарту фермерів; стабілізація ринку; безпека в постачанні сільськогосподарської продукції та помірних цін для споживачів. Задля досягнення цих цілей ст. 40 Договору про ЄЕСп закликала держав-членів здійснити спільну організацію сільськогосподарських ринків, які, залежно від товарів, могли мати одну з трьох форм, передбачаючи або спільні норми щодо координації, або обов'язкове координування різних національних видів організації ринків, або європейську організацію ринку. Саме ця остання та

найжорсткіша концепція й була застосована в процесі спільної організації сільськогосподарських ринків. Нова ССП прагне досягти:

- чіткого взаємозв'язку між державною допомогою та спектром послуг, які суспільство отримує від фермерів;
- конкурентного сільськогосподарського сектора, здатного скористатися можливостями світового ринку без зайвого субсидування і водночас забезпечити належний життєвий рівень виробникам сільськогосподарської продукції;
- екологічно стабільного сільськогосподарського сектора, що сприяє збереженню природних ресурсів і природної й культурної спадщини сільської місцевості;
- збереження життєздатної сільської місцевості, спроможної створити робочі місця для сільського населення;
- безпечних методів виробництва, що здатні забезпечити постачання якісних товарів і задовольняти вимоги споживачів, а також відображати різноманітні й багаті традиції Європи у виробництві харчових продуктів.

П'ята реформа ССП, яку почали у вересні 2003 року, передбачає єдину виплату фермерам ЄС, незалежно від виробництва, надання якої залежатиме від дотримання екологічних стандартів, норм безпеки харчових продуктів, здоров'я тварин і рослин, стандартів добробуту тварин, а також вимоги утримувати всі свої землі в придатному до обробки стані та відповідно до екологічних норм («перехресна відповідність»). Реформа має на меті підвищити конкурентність та ринкову орієнтованість фермерів двадцяти семи держав-членів, водночас стабілізуючи їхні прибутки; та спрямувати більше ресурсів на програми з охорони природи, поліпшення добробуту тварин і якості продукції завдяки зменшенню прямих виплат великим фермерським господарствам. Очікується також, що роль ЄС в багатосторонніх переговорах у рамках Світової організації торгівлі зміцниться.

Завдяки ССП у Європейському Союзі не було жодного серйозного дефіциту харчових продуктів, який міг би поставити під загрозу як спільну

сільськогосподарську політику, так і саму європейську інтеграцію.

Додатковим і не менш важливим показником успішності ССП є незалежність Західної Європи від постачання харчових продуктів із третіх країн, що контрастує із залежністю від імпортування енергоносіїв, насамперед нафти. Ціна харчової незалежності Спільноти не була занадто високою – рівень єдиних цін відповідає рівню промислового та соціального розвитку Європи. Ці ціни не нижчі за світові, але водночас не набагато й вищі. Нова ССП спирається на два елементи: зниження інституційних цін на ключові товари й перенесення наслідків цих урізань на доходи виробника, при чому останніх підтримують за рахунок системи прямих платежів.

Політика щодо рибальства, яка за Римським договором спочатку була частиною спільної сільськогосподарської політики (оскільки однаковими були підходи до продуктів рибальства, рослинництва та тваринництва), у 1983 році стала цілком автономною. Найскладнішим було запровадження ресурсної політики, яка охоплює як її внутрішні, так і зовнішні напрями.

Ресурсна політика є осередком розв'язання таких гострих питань, як загальний дозволений обсяг вилову (ЗДОВ), розподіл ЗДОВ між державами-членами (квоти) та доступ суден однієї держави-члена до територіальних вод іншої. Ресурсна політика також має розв'язати питання складних переговорів з третіми країнами щодо доступу суден Спільноти до територіальних вод цих держав і, відповідно, доступу суден цих держав до вод Спільноти. Конференція ООН з морського права ухвалила концепцію загального дозволеного обсягу вилову і, як наслідок, розширила зону рибальства до 200-мильної. За нормою ЗДОВ (загальний дозволений обсяг вилову) кожна прибережна держава має використовувати наукові дані для визначення рівня вилову, що уможлиблює достатнє відтворення рибних запасів.

Окрім цього, прибережні держави визначають обсяги вилову, що закріплюються за власними суднами, та обсяги, що можуть бути надані третім країнам на підставі продажу прав на виловлювання. Основною ціллю ЗДОВ є

збереження й поліпшення наявних риболовецьких зон як в інтересах риболовецької промисловості, так і в інтересах споживачів.

Ринок продуктів рибальства подібний до ринку сільсько-господарських товарів. Однак існує істотна різниця між продукцією рослинництва й тваринництва, з одного боку, та продукцією рибальства – з іншого. Тоді як два перші види продукції перебувають у межах встановлених людиною кордонів, рибні ресурси перебувають поза межами економічних зон держав-членів. Коли наприкінці 1970-х рр. відбулася імплементація актів ООН про 200-мильну зону охорони рибних ресурсів, це стало яскравою ілюстрацією потреби в спільній політиці щодо збереження цих ресурсів Спільноти.

Принцип вільного доступу до зон рибальства держав-членів був внесений у Регламент про запровадження структурної політики щодо рибальства, ухвалений 1970 роком, його повинні були прийняти держави-кандидати на вступ до Спільноти. Саме право рівного доступу до економічних зон стало однією з основних причин голосування народу Норвегії проти вступу до Спільноти в 1973 році та 1994 році. Комісія зрозуміла, що загальний дозволений обсяг вилову має розподілятися відповідно до рівності доступу суден усіх держав-членів до вод Спільноти. Однак украй нерівномірний розподіл рибних ресурсів у водах різних держав-членів, а також те, що рибалки вважають за своє ексклюзивне право ловити рибу в прибережних водах своєї держави та в зонах їхньої традиційної ловлі, навіть якщо ці зони більше не підпадають під дію принципу вільного доступу, а є частиною економічної зони іншої держави-члена, свідчать про ті труднощі, що їх має подолати політика Спільноти з управління та збереження рибних ресурсів. Задля полегшення управління та стимулювання розвитку спільної політики щодо рибальства Комісія започаткувала постійний діалог з професійними та непрофесійними організаціями (охорони прав споживачів, охорони довкілля та розвитку) в рамках Дорадчого комітету з питань рибальства й аквакультури.

ТЕМА 5 ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВІ ТОВАРНІ РИНКИ

Роль іноземних інвестицій в трансформаційних процесах країн із перехідною економікою. Фактори підвищення ефективності міжнародної інвестиційної діяльності міст України.

Україна має необхідні передумови для входження у світове господарство та отримання певного місця в системі міжнародного поділу праці. Серед них - наявність сировинних ресурсів, родючих земель, дешевої та відносно освіченої робочої сили, рекреаційно-туристичних можливостей, значного науково-технічного та інтелектуального ринку товарів і послуг, вигідне геополітичне становище «моста» між Західною Європою та Азіатським континентом, спільного географічного та економічного простору з країнами східної Європи.

У процесі ринкової трансформації економіки України необхідно досягти двох цілей: здійснити реструктуризацію національної економічної системи на ринкових засадах з урахуванням внутрішніх можливостей і одночасно вийти на світові ринки на основі використання наших потенційних конкурентних переваг. Зовнішньоекономічний комплекс України є результатом впливу існуючої національної економічної системи, а також основних закономірностей розвитку, притаманних світовому господарству.

Через зовнішньоекономічний комплекс економіки забезпечується вплив НТП на національне виробництво. Конкуренція на світових ринках підвищує рівень конкурентоздатності національних товаровиробників, їх орієнтація на зовнішні ринки вимагає дотримання міжнародних стандартів виробництва та умов спеціалізації. Останнє можливе за умови, коли підприємства використовують у виробничому процесі інновації та новітні технології. У такому разі зовнішньоекономічний комплекс сприяє соціально-економічному зростанню країни.

Однак формування сучасного зовнішньоекономічного комплексу України припадає на період, коли світові ринки вже переважно поділені між основними суб'єктами міжнародних економічних відносин – державами і транснаціональними корпораціями. Для сучасного етапу розвитку світового господарства можна виділити основні тенденції, які мають значний вплив на формування і розвиток зовнішньоекономічного комплексу України. Серед них такі:

- розвиток процесів інтернаціоналізації у світовому господарстві внаслідок інтенсифікації міжнародного поділу праці, структура якого, з одного боку вже склалася, а з іншого - перебуває у стані модифікації;

- перехід до нової моделі міжнародного поділу праці, який ґрунтується на частковому і, значною мірою, на одиничному поділі праці. Це призвело до виходу процесу виробництва з окремого підприємства за межі країни, зумовивши розвиток міжнародної промислової кооперації. Остання відображає новий рівень усупільнення виробництва, за якої безпосередньо виробничі зв'язки між підприємствами різних країн стають постійними і набувають повної самостійності щодо товарообмінних операцій на світовому ринку та реалізується у вигляді світових промислових комплексів;

- перехід до якісно нової моделі світового розвитку на основі становлення принципово нового технологічного способу виробництва шляхом впровадження в усі галузі національної економіки високих інформаційно-інтелектуальних технологій, які базуються на електронній автоматичній, інформації та біотехнологіях, використанні матеріало-, енерго-, ресурсо- і працезберігаючих виробництв;

- створення глибоко інтегрованих міжнародних об'єднань.

При формуванні свого зовнішньоекономічного комплексу з метою інтеграції у світове господарство Україна має брати до уваги як наявність міжнародних інтеграційних об'єднань, так і особливості тієї політики, яку проводять країни-члени цих формувань. Це означає, що вимоги організацій та

регіональних інтеграційних об'єднань мають бути узгоджені з національними інтересами нашої держави.

Інтеграція України у світовий економічний простір вимагає від неї чіткого визначення стратегічних і тактичних інтеграційних цілей. До стратегічних цілей слід віднести орієнтацію на інтеграційні структури, що розвиваються на основі ЄС. Тактичні цілі полягають у посиленні співробітництва України в межах Економічного союзу країн СНД (співдружність незалежних держав) при збереженні її статусу асоційованого члена, а також із країнами Східної Європи. Це створить умови, з одного боку, для зміцнення її становища на ринках колишнього постсоціалістичного простору, а з іншого – дасть змогу нарощувати експортний потенціал і отримувати ті види товарів, послуг, робочої сили та технологій, в яких Україна відчуває гостру потребу.

Отже, для прискорення процесу входження України у світове господарство слід брати до уваги такі обставини:

- основними орієнтирами українських товаровиробників мають бути технологічні фактори, світові стандарти, культура виробництва та динаміка ємності світового ринку. Природні фактори у таких випадках практично не відіграють суттєвої ролі, тому що визначальна роль належить суто технологічним можливостям. Під впливом дії технологічних факторів підприємство переходить на параметри світового виробничого процесу: якість продукції, її асортимент, відповідність моді, рівень витрат. Уніфікується також його виробництво незалежно від розмірів країни;

- необхідною умовою сучасного ефективного виробництва стало наближення потужностей підприємств, технологій, технічного оснащення та серійності до таких світових критеріїв оптимальності, як орієнтація не на масове виробництво, а на конкретного споживача. На ці критерії повинні орієнтуватись експорто-орієнтовані підприємства, що дасть змогу інтегрувати національну економіку зі світовим господарством;

- внаслідок інтернаціоналізації продуктивних сил немає потреби

створення в країнах світового господарства максимально галузево-розгалужених виробничих систем, включно підприємствами з повним технологічним циклом, що на попередніх етапах розвитку країн світу впливало з концепції максимального самозабезпечення.

В нинішніх умовах економічно доцільною стала активна участь:

– країн у міжнародній спеціалізації;

– характерними тенденціями розвитку світового товарного ринку стало розширення його меж, зростанням обсягу потреб та зміна їх структури, що потребує динамічного оновлення товарної номенклатури. В нинішніх умовах жодна країна не може тривалий час залишатись монополістом навіть у виробництві, де застосовуються новітні технології;

– вплив таких традиційних факторів МПП, як природні ресурси, географічне положення, виробничий досвід значно зменшився порівняно з факторами, що визначаються науково-технічним прогресом.

Крім врахування цих обставин інтеграція України у світове господарство у постсоціалістичний період залежить від ринкових трансформаційних процесів, які будуть сприяти посиленню конкурентоспроможності національних товаровиробників на зовнішніх ринках та позбавленню нашої економічної системи від державного монополізму, невизначеності напрямків структурної перебудови національної економіки, нерозвиненості ринкової інфраструктури, визначення шляхів подальшого розвитку військово-промислового комплексу.

Для подолання негативних рис, притаманних сучасній економічній системі України, необхідне здійснення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення її інтеграції у світове господарство. Серед них важлива роль належить формуванню механізму зовнішньоекономічних зв'язків на ринкових засадах. Під останнім мають на увазі сукупність конкретних форм зв'язків та систему інституціональних, правових, організаційно-управлінських та фінансово-економічних регуляторів, які забезпечують ефективну взаємодію національних суб'єктів підприємництва зі світовими на макро- та мікрорівнях, з метою

розвитку продуктивних сил та соціально-економічного прогресу суспільства. Механізм зовнішньоекономічної діяльності має забезпечити найбільш оптимальне входження економіки України у світове господарство шляхом досягнення певних цілей у процесі трансформації національної економіки. Серед них слід виокремити:

- формування ефективно функціонуючої ринкової системи, яка базувалася б на загальних ринкових принципах, нормах, економічних механізмах та інститутах;

- використання можливостей світового господарства для структурної перебудови національної економіки;

- перетворення зовнішньоекономічного комплексу на активний фактор динамічного економічного зростання національної економіки.

Основою функціонування та розвитку зовнішньоекономічного механізму мають бути принципи демократизації, демонополізації та деідеологізації зовнішньоекономічних зв'язків, що передбачає максимальне скорочення адміністративних обмежень на експорт та імпорт товарів і послуг, підвищення ролі митного й валютного регулювання міжнародних господарських зв'язків, надання суб'єктам зовнішньоекономічної підприємницької діяльності широкої самостійності відповідно до світової економічної практики.

Зовнішньоекономічний механізм має діяти відповідно до національних інтересів держави, забезпечуючи розвиток конкуренції між учасниками зовнішньоекономічних відносин з метою підвищення якості продукції та послуг на українському ринку.

Основними складовими зовнішньоекономічного механізму є валютна, кредитна, податкова, депозитна, цінова та митно-тарифна політики. В Україні використання цих складових зовнішньоекономічної політики має ще недосконалий характер і потребує загального поліпшення.

Входження України у світове господарство на основі лібералізації зовнішньоторговельних зв'язків має розвиватися поступово, щоб пом'якшити

втрати, пов'язані з пристосуванням до ринкових правил, та наслідки можливих банкрутств підприємств, зниження прибутковості.

Відповідно до існуючих форм міжнародних економічних відносин інтеграція України у світове господарство можлива на основі використання набутих та наявних переваг у цих сферах. Серед них міжнародне виробниче науково-технічне співробітництво необхідно розвивати на основі максимально ефективного використання як науково-технічного потенціалу нашої країни, так і можливостей, які надають ці форми міжнародних економічних відносин.

Виробнича кооперація українських товаровиробників з іноземними можлива у трьох формах: на ґрунті вже існуючої предметної, подетальної та технологічної спеціалізації при збереженні взаємних зобов'язань, які зафіксовані у контрактній формі на відповідний період; на основі єдиного технологічного циклу, коли кооперуються підприємства різних країн, які є нерозривними ланками єдиного технологічного ланцюжка. В такому разі підприємства можуть бути трансформовані в організаційно-господарські структури за типом ТНК, зв'язки між якими здійснюються у вигляді внутрішньо-корпоративних поставок; спільні розробки, тобто фінансування та реалізація наукових та виробничих програм зі створення спільних підприємств у різних галузях виробництва.

З урахуванням рівня розвитку коопераційних зв'язків країн-членів СНД, обсяги яких зберігаються на рівні 20 % міжреспубліканського обігу (цей показник у країнах ЄС менший – 18 %), доцільно і в майбутньому розвивати міжфірмові коопераційні зв'язки в тих галузях, де рівень інтеграції найвищий. Це стосується енергетичного, хімічного, важкого, електронного машинобудування, авіа-, авто- та суднобудування, радіотехнічної та мікроелектронної промисловості. Адже більшість галузей машинобудування України на 50 % залежать від коопераційних поставок з інших держав СНД.

Щодо виробничої кооперації України з економічно розвиненими країнами світу, то її масштаби незначні. Такий стан зумовлений не відпрацьованістю інституціональних, правових, організаційно-економічних та валютно-

фінансових аспектів співробітництва, а головне – відсутністю зацікавленості західних підприємців у таких контактах з Україною.

Розвиток міжнародної науково-технічної кооперації українських товаровиробників з підприємцями інших країн можливий у таких формах:

- використання науково-технічних коопераційних зв'язків для модернізації та будівництва підприємств у матеріальній та нематеріальній сферах;

- обмін технологіями, ліцензіями, конструкторськими та проектними матеріалами, сприяння їх використанню в усіх галузях національної економіки;

- співробітництво у збиранні, обробці та використанні науково-технічної та економічної інформації, створення спільних баз даних для розвитку науково-технічної та науково-виробничої сфери в Україні. Для цього необхідне прийняття Державної програми розвитку науково-виробничої сфери, яка передбачала б як один з напрямків використання науково-технічного потенціалу нашої країни, так і можливостей міжнародної науково-технічної та виробничої кооперації, міжнародного обміну науково-технічними знаннями.

У процесі інтеграції національної економіки України у світове господарство необхідне створення національних високотехнічних експорто-орієнтованих виробництв. З цією метою доцільно спрямувати державну підтримку підприємствам, які мають високу базисну кваліфікацію робочої сили і намагаються вийти на ринок з новітньою продукцією. Значна частина інноваційної продукції (наприклад, мікроелектроніка) виробляється тільки за наявності висококваліфікованої робочої сили й невеликих прямих інвестицій, які можуть бути забезпечені за допомогою спеціальних методів фіскальної і монетарної політики. Це сприятиме забезпеченню експорту інноваційних виробів на окремих підприємствах.

Для забезпечення відповідності зовнішньоторговельного сектору України сучасним світовим тенденціям, пріоритетами його розвитку мають стати:

- модернізація металургійної галузі на основі застосування новітніх

технологій;

– виробництво верстатів, літаків, суден, приладів, побутової техніки, надтвердих матеріалів, кераміки, продукції порошкової металургії та інших товарів з високою часткою доданої вартості;

– переробні галузі агропромислового комплексу, продукція яких характеризується високим ступенем обробки;

– різноманітні послуги (туристичні, транспортні, включно з використанням центрально-континентального розташування країни), транзитні (перевезення вантажів, транспортування нафти, газу), науково-технічні послуги та ін.

Значна роль у вирішенні проблем реструктуризації трансформаційної економіки та її інтеграції у світове господарство належить прямим іноземним інвестиціям. Вона полягає у можливості передачі сучасних технологій, які допоможуть виробляти конкурентну продукцію, що користуватиметься попитом на зовнішніх ринках.

Однією з найбільш поширених форм вкладення прямих іноземних інвестицій в економіку України є створення спільних підприємств (СП).

На сьогодні в Україні інвестиційна діяльність регулюється такими нормативно-правовими актами: Законами «Про інвестиційну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про захист іноземних інвестицій на Україні», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про інститути спільного інвестування»

Найбільше СП створено з фірмами Німеччини, Росії, США, Польщі, Австрії, Болгарії, Угорщини. Розвиток мережі СП ставить на меті як довгострокові цілі, так і короткострокові завдання.

Серед останніх слід виокремити:

– ліквідацію дефіциту на споживчому ринку товарів та послуг України;

– збільшення кількості високооплачуваних робочих місць;

– залучення іноземної валюти для ведення підприємницької діяльності та її одержання за рахунок розширення експорту.

До завдань перспективного характеру належать:

- доступ до передових технологій, ноу-хау тощо;
- надходження інвестицій у галузі, які гостро потребують інвестиційних ресурсів;
- отримання новітніх управлінських технологій;
- підвищення рівня фахової підготовки працівників;
- підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- розвиток експортно-орієнтованого сектору економіки України.

Використання прямих іноземних інвестицій в національній економіці не відповідає вимогам формування високотехнічного експортно-орієнтованого сектору. Основні потоки прямих іноземних інвестицій спрямовуються не у наукомісткі галузі, а у внутрішню торгівлю та харчову промисловість, тобто в галузі, які працюють на внутрішній ринок. У машинобудування, у розвиток фінансово-кредитної сфери, в інші галузі надходить незначний відсоток від загального обсягу прямих іноземних інвестицій. Нині не отримано значних соціально-економічних наслідків від діяльності СП і на інших напрямках. Шляхом створення спільних підприємств передбачалося отримати доступ до новітньої техніки, технології та менеджменту. Проте їх обсяги досить скромні та істотно не впливають на рівень технологічного розвитку нашої країни. Реалізуючи свою продукцію за кордоном, спільні підприємства поки що не прагнуть отриманий прибуток інвестувати в економіку України, а залишають його на рахунках в іноземних банках.

Економіка України в XXI ст. вимагає докорінної технологічної і технічної модернізації промисловості, будівництва, сільського господарства, транспорту та переорієнтації на вищі світові стандарти з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Для цього необхідне максимально ефективне використання можливостей передачі технологій. Це передбачає закупівлю нашими товаровиробниками ліцензій на різні види промислової власності, ноу-хау, надання іноземними фірмами інженерно-

консультаційних послуг та ін. Використання прогресивних зарубіжних технологій – це найбільш раціональний спосіб у короткі строки здійснити оновлення основного капіталу, підняти його технічний рівень.

Ефективний розвиток інвестиційної діяльності є не обхідною умовою стабільного функціонування і розвитку економіки країни. Масштаби і ефективність використання інвестицій багато в чому визначають результати господарювання та перспективи розвитку національного господарства України.

Зараз в Україні існує проблема дефіциту фінансових ресурсів. Сьогодні держава не в змозі здійснювати інвестування різних сфер економіки через брак бюджетних коштів. Отже, серед проблем, які потребують негайного вирішення, одно з перших місць займає проблема нестачі інвестиційних ресурсів в економіці України та створення сприятливих умов для їх нагромадження. Варто зауважити, що процеси економічного росту обумовлюються обсягом і темпами зростання інвестицій, їх структурою та якісними характеристиками.

Істотно збільшити приплив інвестицій можна лише за умови розвитку всього комплексу чинників, що формують інвестиційний клімат. Недооцінка хоча б однієї складової неминуче призведе до дисбалансу і створить напруженість на інвестиційному ринку України. Вибір об'єкта для інвестицій інвестори визначають, виходячи з наступних критеріїв:

- політична стабільність у державі і прогнозованість його всередині і зовнішньополітичного курсу;
- інвестиційно-привабливий клімат країни з точки зору оподаткування, митних зборів, прав і гарантій інвесторів;
- наявність інвестиційних об'єктів, здатних в мінімальні терміни почати приносити стабільний прибуток;
- стабільна, конкурентоспроможна, відкрита і сучасна економіка;
- висококваліфіковані трудові ресурси, інші чинники, що сприяють легкості ведення бізнесу.

Але з впевненістю можна сказати, що більшість з зазначених критеріїв не

відповідають належному рівню, який був би в змозі задовольнити інтереси іноземних інвесторів.

Для підвищення іміджу країни на міжнародній арені необхідне забезпечення макроекономічної стабільності, збалансованості та стійкості фінансової системи, найбільш оптимальним показником для визначення рівня економічного розвитку країни є значення номінального та реального ВВП.

Заходи розвитку інвестиційної діяльності в Україні затверджуються відповідними державними цільовими програмами, які через їхнє хронічне недофінансування переважно виконуються не в повному обсязі, а невирішені питання переносяться у наступну державну програму. Водночас державні цільові програми розвитку інвестиційної діяльності націлені насамперед на перерозподіл державних ресурсів і не повною мірою розкривають потенціал ринкових інвестицій.

Одним із важливих і поки що невирішених питань щодо активізації іноземних інвестицій є необхідність удосконалення законодавства в інвестиційній сфері України. Нині велика кількість законів та інших нормативно-правових актів, якими регулюються відносини в інвестиційній сфері, представляють розгалужену "правову павутину", яка заплутує потенційного інвестора і не сприяє розвитку бізнесу. Відсутність сталої, цілісної і взаємоузгодженої правової системи в інвестиційній сфері є одним із факторів, що впливає на міжнародні рейтинги України і послаблює її позиції у конкурентній боротьбі за іноземні інвестиції. Однією з передумов успішної інвестиційної діяльності є низький рівень інфляції та передбачуваність рівня цін в економіці. Для цього необхідні, по-перше, контроль за доходами та видатками бюджету, а по-друге, розв'язання проблем боргового тягаря. Також доцільно було б розробити механізм переливу фінансових ресурсів з галузей, де вони є у відносному надлишку, у галузі, де є потреба в капіталі. Слід також запровадити просту і зрозумілу систему оподаткування, яка б передбачала формалізований, а не індивідуальний (з урахуванням бізнес-інтересів) характер стягнення податків,

передбачити державну фінансову підтримку, цільові субсидії та податкові пільги для іноземного капіталу.

Для стимулювання внутрішніх інвестицій, які є також невід'ємною складовою інвестиційної привабливості України, є виправданим надання пільг малому та середньому бізнесу, запропонування до реалізації вже розроблених інвестиційних проектів, що потребує створення спеціальних інформаційно-економічних підрозділів на рівні регіонів. Оцінка інвестиційної діяльності дає базу для розробки програм регулювання інвестиційного клімату.

Стосовно України можна сформулювати правило дев'яти ключових інвестиційних факторів:

1. Лібералізація і дерегулювання підприємницької діяльності. Повинна бути створена працююча схема по виявленню і швидкому усуненню бар'єрів для створення, ведення та закриття бізнесу, що включає комплекс заходів по зниженню ступеня втручання з боку уряду на приватний бізнес, надання приватним підприємцям можливості діяти вільно й отримувати прибуток в умовах чесної конкуренції.

2. Стабільність і передбачуваність правового поля. Необхідно узгодити існуючі, розробити і прийняти нові закони, що встановлюють єдині правила гри для ком паній усіх форм власності.

3. Корпоративне і державне управління. Цей напрям має включати комплекс заходів щодо врегулювання корпоративних прав, діяльності державної адміністрації і приватизації державної власності. Заходи щодо реформування державного апарату повинні привести до перегляду ролі чиновників регулювання приватного сектора. Необхідно створити таку систему взаємовідносин між державою та бізнесом, яка б мінімізувала можливості для корупції на всіх рівнях.

4. Лібералізація зовнішньої торгівлі і руху іноземного капіталу. Цей інвестиційний фактор повинен включати в себе комплекс заходів щодо стимулювання вільного переміщення товарів, послуг і капіталів між державами.

5. Розвиток фінансового сектора. Стан фінансового сектора має ключове значення для інвесторів. Тому робота в зазначеному напрямі є найбільш важливою для поліпшення інвестиційного клімату.

6. Зниження рівня корупції. Необхідно створити таку систему відносин органів влади і бізнесу, яка мінімізує можливості зловживання владою з боку державних чиновників, забезпечить послідовність у виконанні прийнятих законів і постанов, що полегшить отримання дозволів, ліцензій і санкцій.

7. Зниження політичного ризику. Політична стабільність і незалежність економічних пріоритетів від змін в органах влади була й залишається одним з найважливіших позитивних факторів при прийнятті інвестиційного рішення. Необхідно прийняти закони, що гарантують неможливість свавільного відчуження приватної власності, включаючи "повільну експропріацію"; зробити діяльність податкових інспекторів і місцевих адміністрацій підконтрольною центрального апарату влади.

8. Імідж і програми розвитку інвестиційної діяльності. Довгострокові цілі по залученню зовнішніх інвестицій вимагають постійних зусиль з формування при вабливого іміджу країни. Необхідно сформулювати й широко висвітлювати державну політику та готовність уряду здійснювати радикальні заходи, орієнтовані на ринкову економіку; публічно підтримувати інвестиції; провести заходи щодо посилення комерційних відділів іноземних посольств.

9. Формування інвестиційних стимулів. Мета дій у цьому напрямі – створення інвестиційних стимулів, аналогічних стимулам торгових партнерів країни. При цьому необхідно уникати вибіркового стимулювання, що може призвести до спотворень і неефективного розподілу ресурсів. Основними заходами в цьому напрямі мають стати: встановлення ставки оподаткування на рівні, аналогічному рівню сусідніх країн або країн-конкурентів; скасування спеціальних інвестиційних пільг і привілеїв, спрямованих на вибіркoву підтримку окремих галузей, компаній або регіонів.

ТЕМА 6 ЕФЕКТИВНА ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА – ПЕРЕДУМОВА ПОВНОЦІННОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Основи державної міграційної політики міст України. Інституційні регулятори зовнішньої міграційної політики України. Перспективи співробітництва України та ЄС.

Міграційна політика суттєво впливає на стан трудового потенціалу і є складовою загальної демографічної політики та виділяється як самостійний елемент лише з метою конкретизації заходів регулювання руху населення. Без глибокого аналізу та з'ясування причинно-наслідкових зв'язків і механізму міграційних процесів удосконалити управління ними практично неможливо. Цей механізм впливає переважно на сфери соціально-економічних відносин, що спонукає до вивчення причин і факторів просторової мобільності населення.

Міграційна політика – це система правових, фінансових, адміністративних і організаційних заходів держави та недержавних установ щодо регулювання міграційних процесів з позицій міграційних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури. Посилення ролі міграційних процесів у суспільно-політичному та економічному житті, проведення активної міграційної політики є засобом регулювання територіального руху населення, інструментом забезпечення інтересів держави. Її ефективність залежить від наявності обґрунтованої концепції державної міграційної політики, основні завдання якої – забезпечення єдиного методологічного підходу до формування бачення міграційного процесу в сучасній Україні, визначення ролі та місця міграцій населення у соціально-економічному і політичному житті держави, розробка механізму регулювання територіального перерозподілу населення; чітке дотримання обраних пріоритетів; наявність надійного правового, організаційного, матеріального та інформаційного забезпечення заходів державного регулювання міграцій.

Міграційна політика має свої цілі та політичні завдання, для розв'язання яких потрібні:

1. Активізація іммобільної міграційної рухливості, тобто населення, яке переважно проживає в сільській місцевості й швидко зростає, щоб на цій основі істотно підвищити ступінь реалізації спроможності до переселення.

2. Подальше підвищення рівня приживаності новоселів у районах інтенсивного економічного освоєння, розташованих, як правило, на сході і півночі країни, де поки що не завершений процес формування постійного складу населення.

3. Раціоналізація напрямів і масштабів територіального переміщення населення має два аспекти: для сільської місцевості багатьох районів країни вона полягає у зменшенні міграційного відпливу населення, тобто зниженні ступеня реалізації його міграційної рухливості; а для великих і особливо столичних міст в обмеженні міграційного напливу, досягненні раціональних співвідношень у джерелах демографічної динаміки.

Об'єктом міграційної політики в Україні є територіальний рух населення.

Суб'єктами внутрішньої міграційної політики є громадяни України, які здійснюють територіальне переміщення.

Суб'єктами зовнішньої міграційної політики в Україні є громадяни України, громадяни інших держав і особи без громадянства, які перетинають державний кордон України. Державна міграційна політика формується за такими основними принципами:

– забезпечення кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободи пересування, вибору місця проживання, права вільно залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законодавством, а також права в'їжджати в Україну громадянам України;

– забезпечення державної безпеки та національних інтересів, а також загальнодержавних підходів у проведенні міграційної політики;

– захист прав і свобод та законних інтересів громадян України, іноземців

і осіб без громадянства, недопустимість створення для них безпідставних пільг чи переваг, які б ставили їх у привілейоване становище порівняно з громадянами України;

- недопущення будь-яких проявів дискримінації, забезпечення умов для реалізації мігрантами своїх прав, свобод і законних інтересів, а також виконання обов'язків, передбачених законодавством;

- запобігання масовим стихійним та нерегульованим процесам міграції населення як усередині країни, так і за її межі за допомогою створення спеціальних державних соціально-економічних та національно-культурних програм, оснований на науковому прогнозі міграційного потенціалу, напрямів міграційних потоків з урахуванням сучасної та передбачуваної соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації;

- протидія незаконній міграції, працевлаштуванню мігрантів і торгівлі людьми;

- взаємодія та координація діяльності органів виконавчої влади і громадських організацій у сфері міграції на державному та міжнародному рівнях;

- рівноправна співпраця України з державами-партнерами з питань міграційних процесів шляхом підтримання взаємовигідної співпраці за загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права.

Зовнішня міграційна політика має сприяти безпеці країни, нарощуванню її економічного потенціалу та зростанню добробуту населення. Разом з тим, цей процес не є позитивним, а навпаки, завдає шкоди. Основними напрямками внутрішньої міграційної політики є забезпечення свободи територіального пересування населення, в галузі праці – оптимізації міжрегіонального перерозподілу громадян, з урахуванням політики, яка склалася у сфері зайнятості, та стану регіональних ринків праці.

Зараховуючи міграційну політику до сфери державного управління, необхідно розглянути такі її аспекти, як діяльність державно-правових

інститутів, їх взаємодію щодо ведення державної міграційної політики, а також нормативну базу як основу проведення політики.

Відокремлюється саме елемент управління, оскільки ця складова найважливіша, в остаточному підсумку вона виявляється елементом, що домінує у системі політичної влади, тобто задає мету, і є інструментарієм міграційної політики.

Розуміння державної міграційної політики є необхідною основою для виділення функцій міграційної політики. За своїм впливом ці функції можуть проявлятися як зовнішні чи внутрішні, а за терміном реалізації – бути постійними або тимчасовими. Виділимо такі функції міграційної політики:

1. Функція регулювання міграційних процесів. У цьому змісті міграційна політика є сукупним впливом на міграційні потоки з метою їхнього упорядкування, яке здійснюється через створення відповідних соціально-економічних умов, прийняття законів і підзаконних актів, метою яких щодо внутрішньополітичних інтересів є дотримання державних інтересів України, а зовнішньополітичних – за допомогою двосторонніх і багатосторонніх договорів – урегулювання загальних проблем міграції в світі.

2. Функція раціоналізації протиріч, які виникають, що реалізується через пошук консенсусних рішень у конфліктних ситуаціях за допомогою створення механізму визначення позицій сторін із суперечливих питань і гармонізації регулятивних спрямувань політичної системи, що виявляються в зменшенні соціальної напруженості серед різних категорій мігрантів з дотриманням державних інтересів України.

3. Функція державної міграційної політики (інтегративна). У внутрішньополітичному аспекті виражається через процес включення вимушених мігрантів в українське суспільство, охоплюючи одержання ними громадянства України, а також сприяння у влаштуванні на новому місці проживання, створення робочих місць, іншої соціальної підтримки (стипендій, пенсій, допомог). У зовнішньополітичному аспекті інтегративна функція

державної міграційної політики виявляється через вироблення і проведення погодженої міждержавної міграційної політики в межах СНД, а також через підтримку контактів з міжнародними і закордонними урядовими і неурядовими (суспільними, релігійними) організаціями, заснування фондів з метою захисту і реалізації прав мігрантів, а також запобігання нелегальній міграції та припинення її.

4. Функція мобілізації людських ресурсів державної міграційної політики є вираженням соціальної динаміки. Ця функція дозволяє використовувати міграційну політику як важливий чинник у відновленні соціуму.

На виконання державної міграційної політики впливають такі системи і підсистеми:

1. Економіка України.
2. Правова система України.
3. Соціально-культурна система.
4. Демографічна система України.
5. Екологічна система.

Економічна система України перебуває в стані кризи. Створюються умови для виходу України на міжнародний ринок праці. Наслідки цієї тенденції переважно негативні, полягають у посиленні відпливу за кордон носіїв дефіцитних професій, що спричиняє незбалансованість українського ринку праці та неотримання валютних надходжень від українських громадян, які працюють за кордоном.

Як зазначено в Законі України «Про зовнішню трудову міграцію», під час перебування за межами України трудовий мігрант зобов'язаний забезпечити повноту та своєчасність сплати податків і зборів за майно, розташоване на території України, що належить йому на праві власності або перебуває в оренді, зокрема призначивши уповноважену особу. А українські мігранти розглядають цю вимогу негативно.

Правова система України. Якщо не регулювати процеси міграції за

допомогою правового механізму, то це не зупинить, а тільки сприятиме їх хаотичності. Труднощі полягають у тому, щоб знайти такі політико-правові рішення, які б забезпечували інтереси України відповідно до її фінансових та організаційних можливостей.

Активізація міграційних процесів та їх вплив на політичний, соціально-економічний розвиток держави, її безпеку та стабільність, культурне, релігійне середовище спонукали до формування законодавства України у сфері міграції.

Протягом останніх десяти років розроблено і прийнято пакет законодавчих актів: «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» (1994 рік), «Про громадянство України» (2001 рік), «Про національні меншини в Україні» (1992 рік), «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (2012 рік), «Про імміграцію» (2001 рік), «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (2012 рік), «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 рік), «Про зовнішню трудову міграцію» (2015 рік) та ін.

Це істотно вплинуло на початок формування міграційного законодавства, але ще рано стверджувати про належний рівень правової бази щодо врегулювання міграційних потоків. Все ще відсутній закон «Про притулок» та інші закони, через що законодавча база врегулювання міграційних процесів залишається незавершеною, а вирішення міграційних проблем ускладнюється.

Необхідно внести зміни і доповнення до деяких законодавчих актів України для того, щоб впровадити комплекс заходів адміністративного, кримінального, організаційного характеру з метою забезпечення відповідних державних органів правовими засобами, які б стали максимально оперативними і водночас ефективними щодо врегулювання і контролю за міграційними потоками і міграцією загалом. Соціально-культурна система характеризується мобілізацією людських ресурсів. Її дія виявляється через сукупність таких підсистем:

1. Культурної, що виражається через пам'ять соціальних спільностей,

орієнтації, навички людей, які виявляються в поведінці. З одного боку, культурна підсистема створює передумови для «україномовних» у найширшому змісті слова в українському суспільстві, надаючи їм підтримку; зворотна сторона – розходження за низкою основних параметрів (звички, соціальний статус, поведінський аспект), тобто взаємодія контркультур у формі «місцевого» і «стороннього» населення, слугує виштовхувальним чинником, що, своєю чергою, впливає на «вхід» політичної системи вже у вигляді вимог до коригування державної міграційної політики, спрямованої на ліквідацію вогнищ соціальної напруженості;

2. Соціальна структура, з одного боку, створює передумови для успішного входження в неї активної частини мігрантів, і у цьому виявляється дія закладених у ній інтегративних механізмів (підтримка), але, з іншого боку, наявність у соціальній структурі українського суспільства великої кількості маргіналів, якими є мігранти, що з тих або інших причин із меншою активністю намагаються інтегруватися в українське суспільство, створює загрозу функціонального розладу соціального організму. Це зумовлює вимоги до політичної системи українського суспільства – виробити адекватний механізм соціального захисту, посилити патерналістську роль держави.

Демографічна система України характеризується недостатністю природного відтворення населення, про що свідчать статистичні дані. Це створює передумови для компенсації відтворення населення України за допомогою механічного руху населення – міграції. Інакше кажучи, демографічна система ставить перед українською політичною системою вимогу проведення заходів, спрямованих на наближення перебігу демографічних процесів до оптимального. Підтримка, що надається демографічною системою, виявляється через сукупний ефект зменшення адаптованих витрат політичної системи, пов'язаний із соціалізацією індивідів під час долучення їх до економічної, культурної, соціоструктурної та інших соціальних підсистем.

Екологічна система України. Порушення екологічних норм спричиняє

появу екологічних біженців. Яскравий приклад – аварія на Чорнобильській АЕС.

Будучи збалансованою, екологічна система є оптимальною для додаткових трудових ресурсів. Отже, у цьому випадку ставляться вимоги до політичної системи щодо забезпечення екологічного балансу, в другому – екологічна система надає підтримку у формі наділення політичної системи природними ресурсами.

Можна виділити основні концептуальні напрями державних органів щодо реалізації державної міграційної політики, а саме:

1. Підготування пропозицій щодо удосконалювання законодавства у сфері міграції, створення правової бази, яка визначає основні взаємні права й обов'язки держави і мігрантів.

2. Захист прав мігрантів відповідно до чинного законодавства і норм міжнародного права. Цей напрям у реалізації міграційної політики передбачає розв'язання трьох задач:

– внутрішньодержавного рівня – стимулювання зацікавленості та підвищення відповідальності органів державної влади України, неурядових організацій і підприємств усіх форм власності за забезпечення прав мігрантів у нових економічних умовах;

– міждержавного рівня – укладання угод із державами щодо проблем, пов'язаних з регулюванням міграційних процесів через вирішення питань дотримання прав людини та економічних інтересів мігрантів;

– поза державним рівнем – забезпечення ефективного захисту прав та інтересів співвітчизників, за участі діаспор за кордоном.

3. Організація імміграційного контролю, регулювання міграційних потоків. Цей напрям контрольно-регулятивної функції держави охоплює сферу зовнішньої та внутрішньої міграції. Такі дії дозволять своєчасно визначати місця соціальної напруженості та вносити зміни в програми перерозподілу міграційних потоків по територіях.

4. Приймання, тимчасове розміщення біженців і вимушених

переселенців, організація розселення, надання допомоги, сприяння у працевлаштуванні та влаштуванні на новому постійному місці проживання. Цей напрям має на меті розвиток мережі пунктів первинного приймання, тимчасового утримання щодо кількості місць та послаблення інтенсивності потоку осіб, які шукають притулку у великих адміністративних центрах. Це допоможе нормалізувати криміногенну та епідеміологічну обстановку.

5. Розроблення пропозицій з реалізації зовнішньої та внутрішньої політики України, яка впливає на міграційні процеси.

6. Прогнозування міграційних процесів і формування державної міграційної політики з урахуванням зміни загальнополітичної та економічної ситуації.

7. Розроблення регіональних і міжрегіональних програм та організація їхнього виконання. Цей напрям характеризується істотним структуруванням системи державного керування міграційними процесами з метою підвищення ефективності прийнятих державних заходів, за допомогою оптимізації взаємодії структур середньої ланки, щодо вироблення єдиного підходу до реалізації державної міграційної політики.

8. Розподіл коштів, які виділяють з бюджету на вирішення проблем міграції, і контроль за їх використанням. Визначення альтернативних джерел фінансування.

9. Розроблення механізму взаємодії між правоохоронними органами та іншими суб'єктами державної влади.

10. Взаємодія з українськими, міжнародними і закордонними організаціями, асоціаціями і фондами з метою надання практичної допомоги і виділення фінансових коштів для вирішення міграційних проблем. Слабким місцем політики протидії торгівлі людьми залишається необізнаність широких мас населення з цією проблемою. Інформування через засоби масової інформації виявилось недостатньо ефективним, насамперед щодо представників низько-дохідних груп та мешканців сільської місцевості. Відповідно необхідно

інтенсифікувати дії щодо інформування саме цих категорій населення про ризику зовнішньої трудової міграції, зокрема важливим є розроблення відповідних інформаційних буклетів та їх поширення у сільській місцевості.

Ознаками низької ефективності державної міграційної політики є невелика частка легальних працівників серед іноземців, надзвичайно низький рівень охоплення заробітчан працевлаштуванням за допомогою офіційних посередників, невирішеність численних проблем зовнішньої трудової міграції, зокрема низький рівень соціальної захищеності українських працівників за кордоном, формування у частини населення (особливо в західних областях) стійких стереотипів, що пристойний рівень життя забезпечує лише закордонна зайнятість. Вплив міграційних процесів на соціально-економічний, політичний та культурний розвиток світової спільноти зростає прямо пропорційно до збільшення обсягів міграції.

В умовах все більшого об'єднання світової економіки міграція стала невід'ємною частиною глобалізації, управління якою не може здійснюватися ізольовано, а має відбуватися в умовах тісної співпраці між країнами. По суті, формування міграційної політики держави тепер відбуватиметься в нових умовах, основними рисами яких є вжиття заходів із:

- залучення населення і робочої сили в країнах-реципієнтах;
- збільшення тривалості перебування за кордоном у довгострокових мігрантів, посилення тенденцій переходу тимчасової трудової міграції у постійну форму;
- світова фінансова криза, яка, безумовно, позначиться на тенденціях міграційних процесів.

Розробка концепції державної міграційної політики України, прийняття на її базі відповідних правових актів є важливою умовою зміцнення економіки, посилення національної безпеки держави.

Основою державної еміграційної політики мають стати міждержавні угоди України з країнами – потенційними споживачами нашої робочої сили, які

базуватимуться на міжнародному праві, що забезпечить політичні та соціальні гарантії працівникам-емігрантам, виходячи з таких принципів:

- юридичної й економічної свободи громадян будь-якої країни;
- економічної доцільності обміну трудовими ресурсами;
- визнання міждержавного обміну робочою силою важливим елементом міжнародних економічних відносин;
- ротації основної маси мігрантів.

Такі угоди, крім правового й соціального захисту наших співвітчизників за кордоном (тих, хто зберіг українське громадянство), мають передбачати планомірний цілеспрямований добір на роботу українських громадян, їх професійну підготовку та перепідготовку на місці, міждержавні гарантії щодо мінімальних умов проживання тощо.

До речі, у країнах Західної Європи (Німеччина, Швейцарія, Франція) беруть на роботу насамперед тих, хто прибув за міжурядовими угодами.

Нагромаджений західними країнами досвід у сфері обміну трудовими ресурсами втілюється у відповідному міжнародному порядку й законодавстві, які ми маємо уважно вивчити, оскільки наша країна є новачком у цьому процесі.

Хоча протягом 1993–1997 рр. Україна уклала міждержавні угоди щодо регулювання міграції з Чехією, Польщею, Німеччиною, Росією, Словаччиною, Молдовою, Білоруссю, Вірменією, Ізраїлем та деякими іншими державами, вони поки що не приведені у відповідність з міжнародними правовими нормами і фактично не реалізуються.

Для забезпечення ефективного регулювання як зовнішніх, так і внутрішніх міграцій населення, координації дій усіх заінтересованих відомств і організацій, в Україні створено *Державну міграційну службу міграції*.

Функції полягають в обліку міграцій населення, укладенні міждержавних угод щодо умов працевлаштування та роботи українських громадян за кордоном, а також у виданні трудових ліцензій іноземним громадянам на роботу в Україні.

На цю службу доцільно покласти вирішення всіх проблем міграції, зокрема

трудової, як усередині країни, так і за кордоном.

До завдань Державної міграційної служби міграції, які вона мала б виконувати разом з Державною службою зайнятості, могли б увійти:

- запровадження (за допомогою регіональних відділень) обов'язкового страхування українських громадян перед їх виїздом на роботу за кордон, що дало б змогу налагодити чіткий облік міждержавних трудових переміщень населення (який нині відсутній);

- збирання інформації про наявність вакансій робочих місць в інших регіонах України та за її межами;

- допомога зовнішнім трудовим мігрантам в одержанні документів, необхідних для роботи за кордоном, медичних довідок, віз, дозволів тощо;

- тісна співпраця з аналогічними організаціями у країнах-реципієнтах вітчизняних трудових мігрантів з метою регулювання трудової міграції та захисту працівників-мігрантів.

До розв'язання проблеми регулювання трудової міграції населення за кордон можна буде залучити і приватні агентства та організації, що обслуговують експорт робочої сили, забезпечивши контроль за їхньою діяльністю з боку державної міграційної служби.

Необхідно також внести зміни до двосторонніх угод України з основними країнами-реципієнтами щодо розширення міграційних квот, визначити ступінь їхньої дієвості й ефективності в регулюванні трудової міграції, а з рештою країн, де працюють українські трудові мігранти, укласти такі угоди. Наявність цих угод та внутрішніх нормативно-правових документів, а також інші заходи міграційної політики дозволять ефективніше регулювати трудові міграційні процеси, стримувати нелегальну міграцію, зберегти висококваліфікований працересурсний потенціал, забезпечивши йому надійний соціальний захист, і водночас поповнити державний бюджет України.

Велике значення для поліпшення соціально-економічних наслідків міграції має співробітництво України з Міжнародною організацією з міграції (МОМ),

членами якої є 46 держав і яка за 40 років своєї діяльності брала участь у долях майже 5 млн осіб. Ця організація забезпечує впорядковану і планову міграцію, має сформовану організаційну структуру, веде обмін досвідом і надає потенційним мігрантам і державним організаціям інформацію про ситуацію на ринку праці тієї чи іншої країни, в тому числі щодо професій, кваліфікацій, умов найму.

Із травня 1993 року Україна має статус спостерігача в МОМ.

У лютому 1996 року між Україною і Міжнародною організацією з міграції підписано угоду про співробітництво та відкриття представництва цієї організації в Києві. Розвиваються зв'язки між нашою державою та Управлінням Верховного Комісара ООН у справах біженців, яке з 1994 року має своє представництво у столиці України, активно працює в Криму, надає технічну, методичну, консультативну, фінансову допомогу в організації міграційної служби, прийомі та облаштуванні біженців.

Серйозною соціально-економічною проблемою у сфері міграції є розробка системи виплати пенсії в разі роботи за кордоном, а також уніфікація пенсійного законодавства в цілому. Україна досі не уклала відповідних двосторонніх угод, навіть із країнами СНД. Крім того, для правового забезпечення міждержавної міграції Україна має приєднатися до міжнародних угод і конвенцій з цивільного й кримінального права, медичного обслуговування, страхування тощо.

Слід зважати на те, що політика західних країн нерідко має кон'юнктурний характер. Так до падіння тоталітарних режимів у колишніх соціалістичних країнах західні держави постійно звинувачували східноєвропейські країни в порушенні прав людини, західна пропаганда безустанно твердила про «залізну завісу», про «закрите суспільство» тощо.

Але тільки-но «залізна завіса» впала і процедуру виїзду було лібералізовано – захід змінив політику на протилежну. Вводять явні й приховані перепони дипломатичного, фінансового, економічного характеру, спрямовані на максимальне обмеження міграційних зв'язків зі Східною Європою. Це,

безумовно, не сприяє зростанню взаєморозуміння і співробітництва між Заходом і Сходом Європи, породжує нелегальну еміграцію, змушуючи східноєвропейські держави знову вдаватися до адміністративних обмежень, а вони, як відомо, не можуть довго стримувати об'єктивні процеси.

Необхідний перехід до гнучкої еміграційної політики. Вона передбачає, насамперед, створення спеціалізованих бірж праці, які б перебрали на себе посередницькі функції щодо наймання українських громадян для роботи за кордоном, відповідали за захист їх інтересів на зарубіжних ринках праці, добирали місця праці, укладали контракти (індивідуальні і колективні), гарантували дотримання зобов'язань сторони, що приймає.

Аби запобігти обману українських громадян і їхній дискримінації, доцільно було б одночасно зі створенням спеціалізованих бірж праці з міжнародною сферою діяльності заборонити і поставити під суворий міжнародний контроль всіляку іншу посередницьку діяльність із наймання наших громадян за кордоном. Зловживаючи недобросовісною рекламою, ця діяльність стимулює еміграційні очікування і часто обертається незаконною торгівлею «живим товаром» з порушенням прав особистості.

Дослідження показують, що тільки один процент серед бажаючих працювати за кордоном за контрактом достатньою мірою володіє іноземною мовою. І тут держава також може надати допомогу, організувавши спеціальні курси для тих, хто виїжджає працювати за кордон. Звичайно, методи державного регулювання не спроможні відчутно стримати «відплив умів», вони можуть лише раціоналізувати цей процес, знизивши його негативні наслідки.

Певні втрати цінних людських ресурсів унаслідок еміграції неминучі, але держава має прагнути за допомогою економічних методів зберегти для потреб України найпродуктивнішу частину робочої сили. І шлях тут один – створення для неї в межах своєї держави необхідних умов для праці й творчості.

Одночасно слід формувати такий правовий і економічний режим, який спонукав би емігрантів до повернення на батьківщину і створив би можливості

для подальшого використання їхніх доходів як інвестиційного джерела розвитку економіки України.

Міжнародна організація з міграції розробляє такі програми, вони вже апробовані в країнах «третього світу». Проте важливий не сам факт повернення, ефективна зайнятість людини у вітчизняній економіці. MOM спочатку з'ясовує, які фахівці потрібні країні, скільки їх за кордоном, а далі вже ведеться робота персонально з кожним таким фахівцем. MOM удалося повернути на батьківщину, наприклад, африканців, які працювали в розвинутих країнах, надавши їм велику моральну й матеріальну підтримку, включаючи покриття різниці в заробітній платні вдома і за кордоном.

Загалом нинішня еміграційна ситуація в Україні не відповідає національним інтересам. Широкомасштабна еміграція населення найактивнішого репродуктивного віку негативно впливає на шлюбність і народжуваність, що своєю чергою позначається на відтворенні населення країни в цілому, а також її трудового потенціалу. Це також загострює потребу в розробці й реалізації активної державної міграційної політики.

У нинішніх умовах міграційна політика держави має охоплювати систему правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів та інформаційне забезпечення урядових структур і громадських об'єднань для впорядкування міграційного простору, регулювання міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури.

Міграція – це двосторонній процес. Вона охоплює не тільки експорт власної робочої сили, але й імпорт зарубіжної. У вирішенні складних і водночас нагальних економічних і технологічних проблем Україна не може обійтися без ввезення тисяч, а, можливо, й десятків тисяч іноземних фахівців.

Упровадження у виробництво закордонних технологій, освоєння ноу-хау, створення спільних підприємств, відкриття філіалів і дочірніх підприємств іноземних фірм, їх участь у приватизації об'єктивно спричиняють приплив з-за

кордону бізнесменів, менеджерів, комерсантів, конструкторів, інженерів, технологів, програмістів, операторів та інших спеціалістів тощо.

Можливі різні канали потоку іммігрантів.

Перший канал – повернення на батьківщину частини тих українців, які живуть і працюють у Росії, інших країнах колишнього Союзу. Як відомо, це приблизно 8 млн осіб, серед них чимало досвідчених, висококваліфікованих спеціалістів, у яких Україна має потребу: фізики-ядерники, електроніки, нафтовики, гідроенергетики, геологи, зв'язківці, будівельники, транспортники, докери, лікарі та ін. Україна зацікавлена в їх поверненні на батьківщину, а також у роботі їх за контрактом в країнах Європи, насамперед на спільних з Україною об'єктах. Цю проблему необхідно вирішувати на державному рівні. Її порушували неодноразово, в тому числі й самі етнічні українці, яким судилося опинитися за межами своєї батьківщини.

Другий канал – це рееміграція патріотично налаштованих представників діаспори, які мешкають у Північній і Південній Америці, Австралії та інших частинах світу. Серед них багато цінних фахівців різних сфер – політичної, культурної, виробничої, фінансової, з навичками роботи в ринковій економіці, зі знанням іноземних мов. Уже сьогодні є приклади активної участі в консультаційній і експертній, а також викладацькій діяльності представників діаспори. Необхідно зробити все для того, щоб якась частина цих людей пожелала повернутися на історичну батьківщину і зробити свій внесок у розбудову української держави. Стимулювати їх повернення могли б законодавчі гарантії придбання власного житла, землі, свободи підприємницької діяльності.

Третій канал – це запрошення на роботу спеціалістів і робочих кадрів із країн Європи, Азії, Америки за ліцензіями. На відміну від багатих країн Заходу, які використовують працю переважно малота некваліфікованих кадрів, Україна має потребу у кваліфікованих кадрах: менеджерах, біржових і банківських працівниках тощо. Необхідно стимулювати приплив закордонних кадрів (поряд

із капіталом) у сферу послуг, яка в нас надзвичайно відстала в розвитку. А поки що іноземні робітники зайняті в тих галузях виробництва України, де внаслідок важких умов праці відчувається нестача робочих рук. Ідеться про металургійну, швейну, суконну, взуттєву, машинобудівну та інші галузі.

Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головуєчої в ЄС країни, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

Політика України щодо розбудови відносин з Європейським Союзом впроваджується на основі Закону України від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Відповідно до статті 11 Закону однією з основоположних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС».

Разом з цим, намір України розбудовувати відносини з ЄС на принципах інтеграції був проголошений набагато раніше. Так, у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України». Україна вперше заявила про власні євроінтеграційні прагнення. У документі закріплювалося, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна підпише Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації».

У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 14 вересня 2000 року.

Зокрема, у Стратегії набуття повноправного членства в ЄС проголошено довготерміновою стратегічною метою європейської інтеграції України.

Підтримка курсу на інтеграцію до ЄС традиційно надається й на рівні Верховної Ради України, зокрема відповідні положення містяться в Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про співробітництво України та ЄС, ухваленій 28 листопада 2002 року, Заяві Верховної Ради України від 22 лютого 2007 року з приводу підготовки до початку переговорів щодо нової угоди між Україною та ЄС, Постанові Верховної Ради України з приводу рекомендацій парламентських слухань про стан та перспективи розвитку економічних відносин України з ЄС та Митним союзом, ухваленій 19 травня 2011 року, а також в Постанові Верховної Ради України від 20 березня 2012 року.

Чинною правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 14 червня 1994 року (набула чинності 1 березня 1998 року), яка започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Укладення УПС дозволило встановити регулярний двосторонній діалог між Україною та ЄС на політичному та секторальних рівнях, впровадити впорядкований режим торгівлі між обома сторонами на основі принципів ГАТТ/СОТ, визначити пріоритети адаптації законодавства України до стандартів та норм Європейського Співтовариства (*acquis communautaire*) у пріоритетних секторах української економіки.

У рамках УПС визначено 7 пріоритетів співпраці між Україною та ЄС: енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу.

На основі УПС розвивається політичний діалог Україна – ЄС у формах щорічних зустрічей на найвищому рівні:

– Саміт Україна – ЄС (за участю Президента України, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії);

- засідань Ради з питань співробітництва (за участю Прем'єр-міністра України, Високого Представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики, міністра закордонних справ головуючої в ЄС країни);
- Комітету та галузевих підкомітетів з питань співробітництва Україна – ЄС;
- Комітету парламентського співробітництва;
- зустрічей політичного діалогу на рівні міністрів закордонних справ;
- засідань в рамках секторальних діалогів;
- регулярних консультацій на рівні робочих груп. Щороку здійснюється обмін візитами на високому та найвищому рівнях.

З метою надання двостороннім відносинам нового імпульсу і для врахування нових умов співробітництва, зокрема в контексті розширення ЄС 2004 року, сторони розробили та 21 лютого 2005 року під час засідання Ради з питань співробітництва схвалили План дій Україна – ЄС – двосторонній політичний документ, який дав змогу суттєво розширити двостороннє співробітництво України до ЄС без внесення змін до чинної договірно-правової бази. За своїм змістом План дій містив перелік конкретизованих зобов'язань України у сфері зміцнення демократичних інституцій, боротьби з корупцією, структурних економічних реформ та заходів по розвитку співпраці з ЄС в секторальних сферах. Серед ключових здобутків у розвитку відносин протягом терміну Плану дій: надання Україні статусу країни з ринковою економікою в рамках антидемпінгового законодавства ЄС, надання Україні права приєднуватися до зовнішньополітичних заяв і позицій ЄС, укладення Угоди про спрощення оформлення віз та Угоди про реадмісію осіб, поширення на Україну фінансування Європейського інвестиційного банку (Рамкова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком), поглиблення секторальної співпраці, започаткування переговорів щодо укладення нового базового договору на заміну УПС.

З огляду на завершення у березні 2008 року 10-річного терміну дії УПС, 5

березня 2007 року Україна та ЄС розпочали переговорний процес щодо укладення нової угоди між Україною та ЄС. На період до укладення нової угоди чинність УПС щороку автоматично продовжується за взаємною згодою сторін.

Після завершення вступу України до Світової організації торгівлі 18 лютого 2008 року були започатковані переговори в частині створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що відкриває шлях до лібералізації руху товарів, капіталів та послуг та широку гармонізацію нетарифних інструментів економічного регулювання.

9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди в форматі Угоди про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. У ході 15-го Саміту Україна-ЄС в Києві 19 грудня 2011 сторони оголосили про завершення переговорів по майбутній Угоді про асоціацію, а 30 березня 2012 текст майбутньої Угоди було парафровано главами переговорних команд України та ЄС.

Для вступу до Євросоюзу країна-кандидат повинна відповідати Копенгагенським критеріям. Копенгагенські критерії – критерії вступу країн в Європейський союз, які були прийняті в червні 1993 року на засіданні Європейської Ради в Копенгагені і підтверджені в грудні 1995 року на засіданні Європейської Ради в Мадриді. Критерії вимагають, щоб в державі дотримувалися демократичні принципи, принципи свободи і пошани прав людини, а також принцип правової держави (ст. 6, ст. 49 Договору про Європейський союз). Також в країні має бути конкурентоздатна ринкова економіка і повинні визнаватися загальні правила і стандарти ЄС, включаючи прихильність цілям політичного, економічного і валютного союзу.

Україна 21 березня 2014 року підписала політичну частину асоціації з метою подальшого вступу в ЄС.

Європейська інтеграція – ключовий пріоритет зовнішньої політики України, який передбачає проведення системних реформ в усіх сферах життя

відповідно до норм та стандартів ЄС. Кінцевою метою європейської інтеграції є набуття Україною членства в Європейському Союзі. Основним завданням на сьогодні є завершення переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, невід'ємною складовою якої є зона вільної торгівлі. Окремим важливим напрямком співпраці нашої держави з ЄС є безвізовий діалог, метою якого на нинішньому етапі є виконання завдань першого етапу Плану дій з лібералізації візового режиму, реалізація якого дозволить Україні в майбутньому досягти безвізового режиму поїздок громадян до країн-членів ЄС, в т.ч. «Шенгенської зони».

Угода про Асоціацію між Україною та ЄС була повністю підписана 27 червня 2014 року.

16 вересня 2014 року Угода про асоціацію була одночасно ратифікована Верховною Радою та Європейським парламентом.

З 1 листопада 2014 року набуло чинності часткове застосування деяких частин Угоди про асоціацію.

Стаття 4 Угоди про асоціацію, у котрій йдеться про встановлення Поглибленої та Всеосяжної Зони Вільної Торгівлі (ПВЗВТ), частково вступила в силу 1 січня 2016 року.

З цією угодою є сподівання в найближчому майбутньому отримати безвізовий режим. Угода про Асоціацію передбачає та зобов'язує обидві сторони сприяти впровадженню європейських правил та стандартів життя в Україні, причому для деяких положень існують конкретні часові рамки.

Для досягнення можливості інтегруватися до внутрішнього ринку ЄС Україна має привести свою систему технічного регулювання у відповідність до європейських вимог, оскільки головними перешкодами торгівлі з ЄС є не імпорتنі тарифи, а технічні бар'єри у торгівлі – вимоги до безпечності та якості продукції, її характеристик, процедури оцінки відповідності.

У довгостроковій перспективі угода має підвищити конкурентоспроможність товарів, що виробляються в Україні, а відтак,

підвищити обсяг експорту на всесвітніх ринках. Окрім того, зі зростанням якості українських товарів зміцняться позиції національних виробників на внутрішньому ринку. Водночас українські споживачі матимуть доступ до якісніших і дешевших товарів і послуг.

Створення зони вільної торгівлі не має викликати побоювань з приводу неконтрольованого потоку імпорту з ЄС через те, що:

- угода є взаємною, тому інтеграція до ЄС відкриє українським товарам доступ до ринку, який складається з 500 млн споживачів;
- товари з ЄС уже широко присутні на українському ринку через невелику кількість бар'єрів. Середній рівень українських тарифів до імпорту з ЄС є досить низьким. А тому наслідки лібералізації торгівлі будуть скромнішими;
- Україна не є ключовим ринком для товарів з ЄС;
- ЄС прагне відкрити свій ринок одразу з можливістю перехідного періоду для України.

Власне вітчизняний ринок не може бути повністю відкритим одразу після підписання угоди, адже українські виробники не готові до серйозної зовнішньої конкуренції. ЄС пропонує встановити десятилітній перехідний період адаптації своїх дій. Окрім цього, гармонізація законодавства, адаптування стандартів та норм і побудова необхідних інституцій вимагають зовнішньої підтримки. Зважаючи на це, ЄС пообіцяв збільшити технічну та фінансову допомогу Україні.

Наслідком успішного виконання Угоди можливе і приєднання України до Європейського Союзу, хоча в самій угоді це не прописано, але визначається статус країни як повноправної європейської держави.

Угода має невизначений термін дії, в разі потреби її можуть переглядати та змінювати, в крайньому випадку вона може бути розірвана, якщо себе не виправдає.

США та країни Європейського Союзу, а також деякі експерти, вважають

дану угоду історичним шансом для України стати на шлях демократії та європейських цінностей.

Актуальність проблеми взаємовідносин України з гігантом процесів європейської інтеграції та кооперації Європейським Союзом є беззаперечна.

Варто визнати, що євроінтеграція України поставили багато кризових питань еволюції загальнодержавного розвитку. Адже відома цінність того прогресу, який може настати для України як для визнаної, авторитетної, передової, правової європейської держави при встановленні «євростандартів» економічного процвітання, політичної стабільності, соціального благополуччя, демократії, захисту прав і свобод громадян.

На тлі економічної кризи, корупції, організованої злочинності, політичної нестабільності і зубожіння основної маси українського населення, «євростандарти» виступають більше ніж привабливими взірцями для наших співвітчизників і стимулами подальшої інтеграції України до ЄС.

На сьогоднішній день Європейський Союз можна назвати найпотужнішим політичним та фінансово-економічним союзом світу, основною метою діяльності якого є, насамперед, забезпечення безпеки, недопущення порушення як міжнародного так і національного законодавства країнами членами в цілому та їх громадянами, що в умовах сьогодення є надзвичайно актуальним. Саме тому зрозумілим є прагнення України до вступу до Європейського Союзу. Також слід зазначити, що внутрішньою метою Європейського Союзу є соціально-економічний розвиток покращення якого можна досягти через створення зони без внутрішніх кордонів, підтримку економічної і соціальної цілісності, заснування економічного і монетарного союзу та введення єдиної валюти.

Економіка України, як і держава в цілому, на сьогодні переживає надзвичайно складний період та потребує термінових ефективних перетворень.

Це не єдина сфера в Україні, яка потребує перетворень. Деякі аналітики виділяють п'ять ключових реформ, на які громадськість чекає в першу чергу:

1. Антикорупційна реформа.

2. Реформа охорони здоров'я; пенсійна реформа та реформа системи соціального захисту.

3. Судова реформа. Реформа прокуратури.

4. Реформа органів правопорядку.

5. Люстрація.

Якщо Україна реалізуватиме реформи і рухатиметься до поліпшення бізнесового клімату – борючись з корупцією, зміцнюючи верховенство права, – це сприятиме збільшенню інвестицій в країну. У результаті відбудеться економічне зростання та збільшиться кількість робочих місць. Це важлива робота, яку має зробити уряд і парламент. Також вступ України до цього інтеграційного об'єднання унеможлиблюється тим, що до ЄС приєднається країна, яка потребуватиме дуже серйозних компенсацій від закриття цілих галузей промисловості.

Оскільки в ЄС є строго квотована планова економіка, яка передбачає, що кожна держава, яка вступає в Європейський Союз, повинна включатись у спільний ринок і відповідно вона повинна запроваджувати квоти на виробництво тієї чи іншої продукції, тому для ЄС на даному етапі не вигідно приймати Україну до себе і це і є однією із проблем інтеграції України.

Цілком зрозуміло, що вступ України до ЄС є довготривалим, багатоетапним та віддаленим у часі процесом, проте висвітлення цієї теми вже сьогодні займає чільне місце серед праць науковців, журналістів та політиків.

Водночас вона пронизана різноманітним підходів та оцінок до її висвітлення, політичними та ідеологічними розбіжностями.

Існує достатня кількість причин через які Україна не стане членом Європейського Союзу швидко та безболісно. Зважаючи на певні економічні проблеми, політичні та ідеологічні розбіжності залучення України до ЄС відкладається. Це не означає, що цього зовсім не буде – ні. На даному етапі Україна має продовжувати реформувати різноманітні сфери діяльності та покращувати рівень життя. Треба зазначити, що при вступі до ЄС Україна

отримає ряд значних переваг, але щоб уникнути існуючих загроз треба поступово впроваджувати стратегічні напрями розвитку ЄС в українську економіку та розробити програму дій щодо безболісної інтеграції України, із урахуванням існуючих загроз та досвіду країн, які нещодавно вступили до ЄС.

Євроінтеграція – це не подія, а довготривалий складний процес. Це політика внутрішніх реформ у політичній, соціальній, економічній та правовій сферах. Це зміна законодавчої бази, впровадження стандартів та норм ЄС, зміна в системі вироблення та реалізації державної політики, характеру української економіки. Європейська інтеграція повинна сприйматися в першу чергу не як зовнішня, а як внутрішня державна політика, спрямована на впровадження актуальних для суспільства реформ.

Інтеграція України до європейської сім'ї народів повинна супроводжуватись науково обґрунтованими заходами, які гарантували б відповідність вітчизняного законодавства праву, що формується в рамках ЄС.

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу – чи не найважливіша частина механізму інтеграції нашої держави до ЄС. Слід зауважити, що науково-освітня діяльність, а також підготовка кваліфікованих фахівців у галузі права ЄС визначаються як складові державної політики адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Важливим є також те, що перспективи успіху процесу інтеграції до Європейського Союзу залежать не лише від виконання Україною вимог, які висувуються до країн-кандидатів (у політичній, соціально-економічній, правовій сфері), але і від політичного консенсусу, координації дій усіх гілок влади, що у свою чергу стане запорукою прийняття необхідних політичних рішень.

На сьогоднішній день для України вступ до ЄС залишається метою, задля досягнення якої здійснюється активна діяльність в політичній, правовій, економічній та інших сферах. Довготривала політична криза нашої держави, разом з досить тяжким економічним станом створює значні перепони на євроінтеграційному шляху України. Також існує низка інших факторів, які

гальмують інтеграційні процеси, такі як: збройний конфлікт на сході; проблема внутрішньо переміщених осіб; важкий процес ратифікації Угоди про Асоціацію; політичний та економічний тиск з боку сусідньої держави та інші. Важливим є те, що європейський вибір України не є спонтанним рішенням. Наша держава стала на шлях євроінтеграції вже після розпаду Радянського Союзу, зробивши вибір на користь європейських демократичних цінностей та свобод. Досвід більшості східноєвропейських держав вказує на те, що простого та доступного способу вступу до ЄС не існує. Це важкий і довгий шлях, половина якого вже позаду. Подолавши всі перепони та труднощі Україна зможе досягнути стабільності в усіх сферах суспільного життя.

ТЕМА 7 РОЗШИРЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ ДО ЄС

Критерії для вступу до ЄС. Особливості розширення ЄС на Схід. Україна на шляху європейської інтеграції. Перспективи співробітництва України та ЄС. Інтеграція України до ЄС через транскордонне співробітництво.

В червні 1993 року на саміті в Копенгагені було вирішено, що асоційовані країни можуть приєднатися до Європейського Союзу, коли будуть спроможні взяти відповідальність за членство в співтоваристві та відповідатимуть певним політичним та економічним умовам, які отримали назву «Копенгагенські критерії».

Політичні критерії передбачають стабільність інституцій, які забезпечують демократію, верховенство закону, права людини та захист інтересів національних меншин.

Юридичні критерії мають на увазі спроможність взяти на себе у повному обсязі зобов'язання, що пов'язані з членством у ЄС, включаючи відданість цілям політичного, економічного і валютного союзу.

Економічні критерії вимагають наявності функціонуючої ринкової економіки, а також здатності конкурувати й витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу. Складовими оцінки економічних критеріїв можливості вступу країн субрегіону до Європейського Союзу є виконання наступних умов:

- рівновага між попитом і пропозицією, яка встановлюється шляхом взаємодії ринкових сил; лібералізація цін і торгівлі;
- відсутність суттєвих бар'єрів, які обмежують вступ у ринок (створення нових фірм) та вихід із нього (банкрутство);
- спроможність конкурувати та витримувати тиск ринкових сил на внутрішньому ринку Європейського Союзу;

– достатня кількість за прийнятними цінами фізичного та людського капіталу, включаючи інфраструктуру (постачання енергії, телекомунікації, транспорт тощо), можливості освіти, науки та перспективи їхнього розвитку;

– можливість впливу держави та діючого законодавства на конкурентоспроможність засобами торгівельної політики, шляхом проведення відповідної політики в галузі конкуренції та надання державної допомоги, сприяння середнім та малим підприємствам тощо;

– відповідний рівень та динаміка торговельної інтеграції країни з Союзом до вступу (обсяги та структура торгівлі з країнами-членами Союзу);

– питома вага малих фірм (оскільки малі фірми швидше отримують позитивні здобутки від поліпшення доступу до ринку, а великі фірми меншою мірою схильні адаптуватися до нових умов).

Процес розширення ЄС на Схід охоплює країни Центральної та Східної Європи, а також Кіпр, Мальту і Туреччину:

– з політичної та економічної точок зору це унікальний процес, який не мав прецеденту за всі роки існування Європейського співтовариства;

– розширення ЄС на Схід на відміну від інших інтеграційних угруповань в світі комбінують економічні, соціальні, політичні чинники, проблеми безпеки;

– з початку 90-х рр. країни Центральної та Східної Європи орієнтувалися лише на інтеграцію з ЄС, хоча західні політики та економісти й намагалися стримати це прагнення, наполягаючи на прагненні невеликих регіональних інтеграційних співтовариств як проміжних структур на шляху до повноправного членства в Європейському Союзі;

– послідовність підключення країн Центральної та Східної Європи до загальноєвропейської інтеграції відрізняється від аналогічного процесу, який охопив у 80-ті рр. ХХ ст. декілька південно-європейських країн (Грецію, Португалію та Іспанію).

– кандидати з держав Центральної Європи та деякі країни другої групи в торгівлі з ЄС досягли більш раціональної структури експорту, ніж вони мали в

торгівлі між собою до приєднання до Європейського співтовариства, хоча теорія розвитку торгівлі рекомендує розвивати високотехнологічні галузі та виробництва спочатку на основі регіональних інтеграційних угруповань, а потім після їх «созрівання» переспрямовувати на більш великі та розвинуті ринки;

- інтеграція країн Центральної та Східної Європи в ЄС відбувається в умовах швидко зростаючої глобалізації;

- кандидати на членство в ЄС з країн Центральної та Східної Європи мають переважно географічної близькості до ринків з великим потенціалом;

- передумови та можливості розширення ЄС на Схід не мають історичного прецеденту. Країни-кандидати першої групи мають більш низький рівень ВВП на душу населення порівняно з середнім показником в Євросоюзі;

- відмінності в рівнях економічного розвитку країн-кандидатів є безпрецедентними. При жодному з попередніх розширень Євросоюзу не було настільки великих відмінностей між кандидатами по рівню ВВП на душу населення, продуктивності та конкурентоспроможності, доходам та багатством іншим макро- та мікроекономічним показникам;

- перспективи вступу країн Центральної та Східної Європи до ЄС – важливий стимулятор, мобілізуючий чинник для проведення економічних, соціальних, інституціональних та інших реформ;

- рішення запросити Болгарію та Румунію до переговорів про вступ до співтовариства, яке було прийнято Євросоюзом в 1999 році в Хельсінкі, політично мотивований жест. Аналізи як Європейської комісії, так й незалежних дослідників макро- та мікроекономічних показників цих країн не підтверджують економічну доцільність цього кроку ЄС.

Інтеграція України до Європейського Союзу є одним з головних політичних та економічних пріоритетів, європейський вибір відкриває нові перспективи для співробітництва України з розвиненими країнами континенту, економічного розвитку, соціального й інтелектуального прогресу, зміцнення позицій держави в міжнародній системі координат.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, можливість виходу на єдиний внутрішній ринок ЄС. У політичному аспекті європейська інтеграція детермінує модернізацію правового поля української держави, демократизацію її політичної й інституціональної систем. Співробітництво з ЄС сприятиме наближенню соціальних умов України до високих європейських стандартів, підвищенню рівня життя й добробуту населення.

У культурно-цивілізаційному аспекті євроінтеграція – це шлях до активізації взаємообміну між українською й західноєвропейською гуманістичною культурами, одночасне становлення України як інтегрованої частини глобального суспільства, так і національної держави. Нарешті, членство в ЄС гарантує зміцнення національної безпеки України, захист її від агресії і територіальних претензій.

«Повернення до Європи» було проголошено ключовим напрямом політики України від початку її незалежності. «Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом» (УПС) була підписана 14 червня 1994 року в Люксембурзі та набула чинності 1 березня 1998 року. Ця угода замінила «Угоду про торгівлю та комерційне й економічне співробітництво», укладену ЄС і СРСР в 1989 році. УПС встановлює між Україною та ЄС і його країнами-членами стабільні політичні відносини, закріплюючи розширення зв'язків між Україною та Європейським Союзом і західним світом взагалі.

Українська частина Ради з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом та Українська частина Комітету були створені 24 лютого 1998 року з метою здійснення стратегічного курсу України на інтеграцію з ЄС, входження країни до європейського політичного, економічного і правового простору, удосконалення механізму співробітництва України з Європейським Співтовариством та реалізації Угоди про партнерство та співробітництво.

Основні завдання української частини Ради з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом та Української частини Комітету:

1. Створення економічних та політичних умов для початку переговорів про асоційоване членство України в ЄС.

2. Забезпечення процесу європейської інтеграції шляхом реалізації положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС.

3. Проведення переговорів про асоційоване членство.

Після набуття чинності Угоди 1 березня 1998 року був остаточно сформований механізм двостороннього співробітництва між Україною і ЄС, що включає регулярні політичні контакти на найвищому рівні.

Про поступову активізацію стосунків між Україною і ЄС свідчило відкриття в Києві Представництва Комісії Європейських співтовариств (жовтень 1993 рік) і у Брюсселі Представництва України при Європейських співтовариствах (липень 1995 рік), а також початок двосторонніх переговорів із деяких напрямків галузевої кооперації і торговельних відносин (1994 рік). Важливим механізмом реалізації європейського курсу України був (із 1993 року) Міжвідомчий комітет у справах Європейських співтовариств як державний орган узгодження і координації політики України щодо Європейських співтовариств, підзвітний Кабінету Міністрів України. З березня 1995 року почав діяти Спільний комітет, утворений сторонами і призначений для моніторингу економічного і торговельного співробітництва.

Другий етап розвитку відносин між Україною і ЄС завершився прийняттям на Європейській раді в Гельсінкі Спільної стратегії ЄС щодо України (10 грудня 1999 року). Спільна стратегія ЄС, ухвалена на базі УПС, визначила пріоритетні напрямки політики країн-членів, а також інституцій Євросоюзу щодо України на чотирирічний термін. Спільна стратегія вперше задекларувала політичне визнання Євросоюзом європейських прагнень України, а також підтвердила курс на стратегічне партнерство з нею.

Початок 2000 року можна вважати початком нового етапу розвитку

відносин України з ЄС: урядова програма («Реформи для процвітання») визначила головними стратегічними цілями України будівництво відповідної основи для членства України в ЄС і формування проєвропейської більшості у суспільстві. Етапним щодо інтеграції України в європейський економічний простір стало підписання в Женеві 19 червня 2000 року Декларації «Україна – ЄАВТ», де визначені основні напрями й інституційні засади співробітництва сторін, а також отримання Україною статусу країни з ринковою економікою у антидемпінгових справах.

Були визначені наступні етапи просування України до членства в ЄС:

1. Набуття членства в СОТ, що передбачає приведення українського законодавства у відповідність до стандартів країни з ринковою економікою.
2. Входження України в ЄАВТ і ЄЕЗ. Реалізація УПС.
3. Створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС.
4. Набуття статусу асоційованого члена ЄС (можлива модель Європейської партнерської угоди, яка відкриває перспективу майбутнього членства в ЄС, або модель відносин асоціації, які Співтовариство у 70-х рр. ХХ ст. установило з Туреччиною, країнами Близького Сходу).

Серед факторів стримування руху України до Європи визначальну роль відіграють:

- невідповідність розвитку демократичних інституцій і стану громадянського суспільства європейським стандартам;
- низький рівень економічного розвитку;
- повільні темпи реформ, які до того ж недостатньо скоординовані із завданнями європейської інтеграції; низький рівень ВВП і доходів на душу населення;
- недосконалість нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні, нерозвиненість базових інститутів економіки, несприятливий інвестиційний клімат; високий рівень корупції й економічної злочинності; проблеми захисту прав інтелектуальної власності, проблеми

боргових зобов'язань України;

- вузькість структури експортних пропозицій України щодо єдиного внутрішнього ринку ЄС – вагомість частки чутливих товарів (майже 60 %) у складі українського експорту, проти яких в ЄС застосовуються протекціоністські заходи (продукція сільського господарства, чорної металургії, текстильної промисловості);

- непослідовність зовнішньої політики України; слабкість адміністративно-інституціонального забезпечення курсу європейської інтеграції, зокрема, брак досвідчених фахівців із проблем євроінтеграції у державних структурах України;

- неспроможність нести фінансовий тягар внесків до ЄС;

- зростання конкуренції з боку фірм країн-членів ЄС у процесі лібералізації і збільшення відкритості національної економіки, що супроводжуватиметься ліквідацією неконкурентоспроможних підприємств із негативними соціальними наслідками;

- брак цілеспрямованої інформаційно-пропагандистської кампанії на користь інтеграції України в ЄС.

Серед зовнішніх факторів стримування євроінтеграційних прагнень України залишаються невизначеність країн-членів щодо географічних кордонів майбутнього ЄС і часових рамок приєднання до нього нових країн, пріоритетність російського фактора у зовнішньополітичних і економічних орієнтаціях західноєвропейських країн.

Аналіз «факторів стримування» дозволяє визначити пріоритетні напрями діяльності органів державної влади України з метою реалізації євроінтеграційної стратегії:

- глибокі структурні перетворення, необхідні для забезпечення стабільного зростання економіки України; ринкова трансформація національної економіки на основі європейських стандартів;

- залучення західних інвестицій;

- демократизація суспільних відносин; розбудова громадянського суспільства; виконання в повному обсязі зобов'язань України перед Радою Європи; боротьба з корупцією;
- удосконалення Україною захисту прав інтелектуальної власності; приведення національної нормативно-правової бази до європейських стандартів;
- створення структурних підрозділів з питань європейської інтеграції на урядовому і відомчому, а також парламентському рівнях; проведення адміністративної реформи з урахуванням європейського вектора;
- утілення у життя відповідної програми підготовки й перепідготовки службовців; зміцнення фінансової складової євроінтеграційного руху України;
- проведення широкомасштабної інформаційно-просвітницької програми з метою поліпшення знань суспільства про природу, сутність європейської інтеграції, специфіку функціонування ЄС;
- зміцнення двосторонніх контактів із суб'єктами ЄС, зокрема, з Францією, Німеччиною, Великобританією; участь України у спільних з ЄС економічних проектах, наприклад, залучення європейського капіталу до реалізації проектів типу транспортування енергоносіїв з Каспійського регіону на захід за маршрутом Грузія – Україна – Польща;
- активізація участі України в європейських регіональних ініціативах, зокрема, Центральноєвропейській угоді про вільну торгівлю, Організації Чорноморського економічного співробітництва, Програмі співробітництва країн Балтійського регіону, що дозволило б налагодити стійкі зв'язки з країнами-кандидатами, країнами-членами ЄС, а також головними міжнародними організаціями, залученими до економічного співробітництва у Європі;
- участь у будівництві архітектури європейської безпеки, використовуючи членство в ОБСЄ й у програмі «Партнерство заради миру»;
- поглиблення прикордонного й митного співробітництва;

координація боротьби з організованою злочинністю, незаконною міграцією, наркобізнесом, відмиванням капіталів.

Наступним важливим кроком поглибленої співпраці між Україною та ЄС має стати підписання між ними до кінця 2012 року Угоди про створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС та Угоди про надання статусу асоційованого члена ЄС.

Спільна стратегія ЄС щодо України (грудень, 1999 рік) засвідчила визнання європейських прагнень України з боку країн-членів ЄС, а також поширила можливість двостороннього співробітництва на зовнішню політику і політику безпеки, юстицію і внутрішні справи. Основними пріоритетами співробітництва України та ЄС згідно цієї стратегії є наступні.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави, а також сприятиме зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у країнах-членах ЄС. Цей процес має охопити приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя і здоров'я, довкілля, захист прав споживачів, технічні правила й стандарти, транспорт.

Економічна інтеграція і розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС і України, у взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, у запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників. Зобов'язання України та ЄС у сфері конкуренції:

1. З визначеними датами виконання:

– усунення дискримінації між громадянами сторін стосовно умов

державної закупки та маркетингу товарів, вироблених державними монополіями комерційного характеру;

– невідтримка та непроведення заходів на користь державних підприємств або підприємств, що мають виключні права, оскільки подібні заходи можуть зашкодити торгівлі між ЄС та Україною.

2. Без фіксованої дати виконання:

– утримання від надання державних дотацій окремим підприємством;
– утримання від надання дотацій на окремі види послуг;
– утримання від надання дотацій на виробництво товарів, що не є первинними;

– надання інформації щодо схем дотацій та конкретні випадки державної підтримки, на вимогу іншої сторони.

3. Загальні та м'які зобов'язання:

– Україна та ЄС зобов'язуються усунути обмеження конкуренції між підприємствами щодо їх стосунків одне з одним, з державою;

– ЄС розглядає можливість надання Україні технічної допомоги у розвитку та застосуванні правил конкуренції.

Важелем просування українських інтересів у відносинах з ЄС має стати визнання з боку ЄС важливого значення України у формуванні нової архітектури європейської безпеки. Одним з головних чинників інтеграції України до ЄС Стратегія визнала розширення співробітництва між Україною і ЗЄС – провідною структурою у сфері оборони і безпеки ЄС.

Важливим напрямком інтеграційного процесу Стратегія визначила політичну консолідацію і зміцнення демократії. Зовнішньополітична консолідація спрямована, насамперед, на зміцнення європейської безпеки. Внутрішньополітична консолідація включає, насамперед, зміцнення демократії і верховенство права в Україні, становлення громадянського суспільства і подальше формування української політичної нації, формування у суспільстві прихильності до ідеї вступу України в ЄС. Спільна стратегія ЄС щодо України

запропонувала нові напрямки посилення політичного діалогу:

- запобігання кризам і поглиблення безпеки, зокрема, шляхом розробки спільних зовнішніх ініціатив у сфері попередження конфліктів і управління кризами у специфічних країнах і регіонах, особливо в суміжних з Україною;
- залучення України до заходів ЄС, що дозволяє їй зробити значний крок у напрямі поглиблення стосунків із Західноєвропейським Союзом (ЗЄС);
- розширення діалогу у форматі Україна-Трійка ЄС, зокрема, шляхом утворення експертних груп з питань роззброєння, торгівлі та передачі зброї, експортного контролю і нерозповсюдження засобів масового знищення тощо.

Нові напрями співробітництва у сфері юстиції і внутрішніх справ:

- удосконалення візової політики Україна – ЄС;
- започаткування регулярного діалогу між органами юстиції України і ЄС;
- співробітництво між правоохоронними органами країн-членів;
- покращення управління українським кордоном;
- модернізація пунктів перетину кордону;
- спільне розв'язання проблем нелегальної імміграції;
- надання Україні практичної допомоги в справі імплементації її законодавства щодо відмивання грошей.

Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС полягає в реформуванні систем страхування, охорони праці, здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС, поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення. Особливе місце серед напрямів європейської інтеграції України стратегія відводить культурно-освітній і науково-технічній інтеграції, яка охоплює галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну й технологічну сфери. Інтеграційний процес у цих напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в освіту, науку й техніку,

поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС, що підвищить в Україні європейську культурну ідентичність, сприятиме її інтеграції до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного середовища. Це передбачає зняття принципів обмежень на контакти, обміни, поширення інформації, зокрема, шляхом залучення українських учених і фахівців до загальноєвропейських програм наукових досліджень.

Спільна стратегія ЄС щодо України визначила шляхи активізації співробітництва між громадянським суспільством, громадськими й неурядовими організаціями в гуманітарній сфері:

- підтримка освітніх програм і програм наукового обміну між школами, університетами, дослідницькими інститутами;
- підтримка програм партнерства між національними, регіональними, місцевими організаціями, а також професійними асоціаціями, профспілками, неурядовими організаціями і засобами масової інформації.

Стратегія наголошує на необхідності доповнення загальноєвропейського виміру співробітництва регіональною інтеграцією і поглибленням галузевого співробітництва України і ЄС. Регіональна інтеграція передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами України, країн-членів і кандидатів у члени ЄС. До створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору має привести співробітництво в галузі охорони довкілля.

Таким чином, реалізація євроінтеграційної стратегії детермінує здійснення системних перетворень у державі й суспільстві, а також суттєве поглиблення і розширення практичного співробітництва між Україною і ЄС у всіх магістральних напрямках – торговельному й економічному; у сфері зовнішньої політики й політики безпеки; юстиції і внутрішніх справ; гуманітарній сфері. Транскордонне співробітництво є необхідною умовою у процесі європейської інтеграції, що ґрунтується на співпраці регіонів сусідніх держав та має властивість прискорювати процеси вирівнювання якості життя населення

прикордонних територій, приводити її до середньоєвропейського рівня та сприяти досягненню вільного переміщення товарів, капіталів і людей через кордон. Воно забезпечує мобілізацію місцевих ресурсів та підвищення ефективності їх використання, робить можливим об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні. Транскордонне співробітництво відіграє важливу роль як «полігон» для випробування та адаптації європейського законодавства, інструментарію підвищення ролі регіонів, адаптації механізмів фінансової підтримки.

Транскордонне співробітництво Україна – Європейський Союз триває понад 10 років. Програма Транскордонного Співробітництва – одна зі складових Програми Європейського Союзу ТАСІС (Програма Технічної Допомога країнам СНД) поряд з Національною, Регіональною програмами та Програмою ядерної безпеки була розпочата в 1996 році. Метою Програми є розвиток транскордонного співробітництва між Європейським Союзом та країнами-партнерами, серед яких і Україна. До 2004 року учасниками програми були країни-члени ЄС, країни-кандидати, а також ті регіони Росії, Білорусії, України та Молдови, котрі межували з ними. Співробітництво у рамках Програми здійснювалося відповідно до наступних чотирьох пріоритетів, спільних для всіх країн, що беруть участь у Програмі:

- розбудова інфраструктури (пункти пропуску);
- захист навколишнього середовища та управління природними ресурсами;
- приватний бізнес та економічний розвиток;
- програма Малих Проектів (СВС SPF).

Співробітництво щодо перших трьох пріоритетів здійснювалося у відповідності до контрактної схеми: проект розроблявся спільно з українськими органами влади та Європейською Комісією, після чого здійснення проекту доручалося організації, яка була відібрана на основі тендерної процедури. У четвертому пріоритеті (СВС SPF) співробітництво відбувалося через відбір

проектних пропозицій та видання субсидій на їх впровадження самим заявникам.

Транскордонне співробітництво в Україні здійснюється в межах угод, укладених між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами влади України та територіальними громадами, відповідальними органами влади інших держав. Найвищою інституційною формою такого співробітництва є єврорегіони. Співробітництво у межах єврорегіонів спрямоване на поєднання зусиль в економічній сфері, розбудову соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури, будівництво та модернізацію інфраструктури кордону, розвиток транскордонної мережі, наукової та культурної співпраці, охорону навколишньої природного середовища.

На сучасному етапі основними джерелами фінансування транскордонного співробітництва України є місцеві бюджети, вітчизняні фонди підтримки, фонди та ініціативи Європейського Союзу.

З метою стимулювання розвитку транскордонного співробітництва розроблені «Концепція Державної програми розвитку транскордонного співробітництва України на 2007–2010 рр.» та «Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 рр.» Вони скеровані на підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу транскордонного регіону шляхом розробки та реалізації спільних проектів та заходів за фінансової підтримки держави. Державна програма передбачає виконання наступних заходів із транскордонного співробітництва:

- модернізація і розвиток існуючої транскордонної транспортної мережі для збільшення її пропускної спроможності;
- будівництво пунктів пропуску через Державний кордон;
- розбудова виробничої та соціальної інфраструктури, спрямованої на поліпшення якості життя громадян та стимулювання економічного розвитку регіонів;
- розвиток інфраструктури бізнесу та туризму;

- впровадження спільної системи захисту довкілля;
- заохочення транскордонних заходів у сфері культури, освіти та навчання;
- зміцнення інституційного співробітництва;
- розвиток співпраці між місцевими громадами.

Реалізація Концепції передбачає створення єврорегіонів по всьому периметру кордонів України на засадах участі, крім регіональних органів влади, широкого кола громадських організацій, що сприятиме формуванню високорозвиненого громадянського суспільства в регіонах України – як у єврорегіонах Європейського Союзу.

У 2005 році розпочалася реалізація Програм Добросусідства на кордонах ЄС. Україна бере участь у наступних чотирьох Програмах: Польща – Україна – Білорусь, Угорщина – Словаччина – Україна, Румунія–Україна та CADSES (транснаціональна програма, в котрій задіяні 18 країн південної та південно-східної Європи), метою яких є поліпшення соціально-економічної ситуації у прикордонних областях із різних боків кордону.

З українського боку в Програмах беруть участь Одеська, Закарпатська, Львівська, Волинська, Івано-Франківська та Чернівецька області. З боку ЄС в програмах задіяні також тільки прикордонні регіони на відміну від попередньої практики, коли участь могли брати всі країни-члени та кандидати ЄС (за виключенням транснаціональної програми CADSES). З метою координації спільних заходів по різні боки кордону створені українсько-словацька Міжурядова комісія з питань транскордонного співробітництва, українсько-польська Міжурядова координаційна рада з питань міжрегіонального співробітництва, українсько-угорська Міжурядова комісія з питань транскордонного та прикордонного співробітництва.

Для кожної програми застосовується єдина процедура подання заявки та єдина процедура відбору, що охоплює як внутрішній, так і зовнішній елемент окремого проекту (Програми Добросусідства функціонують згідно з «грантовою

схемою», коли конкретні заходи для фінансування обираються на конкурсній основі з заявок, поданих в межах окреслених пріоритетів). Було також відкрито Інформаційні пункти Програм Добросусідства в регіонах, зокрема у Львові, Ужгороді та Одесі.

З 2007 року Комісія запропонувала новий правовий інструмент для розв'язання спільних проблем – Європейський Інструмент Добросусідства та Партнерства (ENPI), однією зі складових якого є транскордонне співробітництво. Суттєвою відмінністю Програм Добросусідства є відмова від розмежувань поміж джерелами фінансування по обидва боки кордону, тобто кошти з двох джерел фінансування Програм Добросусідства – Європейського Інструмента Добросусідства, Партнерства (ENPI) та Європейського Фонду Регіонального Розвитку (ERDF) – можуть бути використані для спільних дій з будь-якого боку кордону.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – 2-ге вид., доп. – Київ : Хай-Тек Прес, 2008. – 352 с.
2. Грицяк І. А. Право та інститути Європейського Союзу : навч. посіб. / І. А. Грицяк. – Київ : К.І.С., 2006. – 300 с.
3. Губський Б. В. Євроатлантична інтеграція України / Б. В. Губський. – Київ : Логос, 2003. – 328 с.
4. Задорожний Г. В. Європейська інтеграційна політика : конспект лекцій / Г. В. Задорожний, В. О. Козуб. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 161 с.
5. Козак Ю. Г. Міжнародна економіка : навч. посіб. / Ю. Г. Козак, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.
6. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. – Київ : КНЕУ, 2005. – 204 с.
7. Лук'яненко Д. Г. Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / за ред. Д. Г. Лук'яненко. – Київ : КНЕУ, 2001. – 538 с.
8. Микієвич М. М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики і безпеки : монографія / М. М. Микієвич. – Львів : Вид-во Львів. нац. Ун-ту, 2005. – 416 с.
9. Передрій О. С. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / О. С. Передрій. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 274 с.
10. Семенов Г. А. Міжнародні економічні відносини: аналіз стану, реалії і проблеми : навч. посіб. / Г. А. Семенов, М. О. Панкова, А. Г. Семенов. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ : Центр навчальної літератури, 2006. – 232с.
11. Хоффманн Л. Україна на шляху до Європи / Л. Хоффманн, Ф. Мьоллерс. – Київ : Фенікс, 2001. – 344 с.
12. Яковук І. Азбука європейської інтеграції : навч.-метод. посіб. / І. Яковук, Л. Трагнюк, В. Медляєв. – Харків : «Апекс+», 2006. – 168 с.

Електронне навчальне видання

КАЛАШНІКОВА Христина Ігорівна

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх форм
навчання зі спеціальності 073 – Менеджмент,
освітньо-професійна програма «Менеджмент міжнародних компаній»)*

Відповідальний за випуск М. А. Браташ

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання Х. І. Калашнікова

План 2022, поз. 160Л

Підп. до друку 04.05.2023. Формат 60 × 84/16.

Ум. друк. арк. 6,5

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: office@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.